

Harald Thuen og Hilchen Sommerschild

Foreldre — til barns beste

Om barneoppdragelse før og nå

Harald Thuen og Hilchen Sommerschild

Foreldre — til barns beste

Om barneoppdragelse før og nå

Dette temaheftet inngår i en serie av materiell i forbindelse med foreldreveiledningsprogrammet. Heftet er utgitt med støtte fra Barne- og familiedepartementet. Se siste side for øvrig materiell. Forfatteren står ansvarlig for innholdet.

Foreldreveiledning

Symbolet for foreldreveiledningen er stilisert etter gammel helleristning fra boken "Helleristninger i Alta" av Knut Helskog

Februar 1997

Bestilling av flere eksemplarer fra:

Pedagogisk Forum

Postboks 9266 Grønland, 0134 Oslo

Telefon 22 19 77 50

Telefaks 22 19 77 60

Offentlige etater kan bestille fra:

Statens trykksakekspedisjon

Postboks 8169 Dep, 0034 Oslo

Telefon 22 24 98 60

Telefaks 22 24 27 86

Bestillingsnummer: Q-0935

Forside: «Dokkehuset» av N. Astrup, 1906 © AS Artes

Design og ombrekking: Pippip Ferner Apalnes og Aase Bie

Tekstredaksjon: KLARTEKST, 1420 Svartskog

Trykk: PDC

ISBN: 82-992534-7-0

Foreldre — til barns beste

*Om barneoppdragelse før og nå
Harald Thuen og Hilcen Sommerchild*

Forord

Foreldre er eksperter på sine egne barn. Likevel spør mange etter mer kunnskap om å oppdra barn, og de ønsker veiledning. Foreldreveiledning kan gi både mer innsikt og trygghet i foreldrerollen.

Meningen med “Programmet for foreldreveiledning” er at foreldre skal kunne møtes for å utveksle erfaringer og ta opp spørsmål som gjelder barneoppdragelse. Temaene på disse møtene er mangfoldige, og det er foreldrene som bestemmer dagsorden. Vi har fått anerkjente fagfolk til å lage bøker, temahefter og videoer. Jeg håper dette materialet kan være til inspirasjon og bli utgangspunkt for samtaler både på helsestasjoner, i barnehager og skoler.

Dette heftet er først og fremst skrevet for foreldre, og det omhandler spesielt temaet oppdragelsesformer før og nå. Jeg vil tro at også fagfolk vil ha nytte av dette i møtet med foreldre.

Sylvia K. Brustad

Innhold

Forord av Sylvia K. Brustad	4
To inngangsporter	6
Husker du din barndomstid?	7
Hva kan oppdragelsesidealene fortelle oss?	8
1. Det underdanige barnet	11
Barnet i middelalderens samfunn	12
Tukt og disiplin	14
Foreldrekjærligheten – eksisterer den?	16
2. Det naturskapte barnet	17
Naturens perspektiv i barneoppdragelsen	18
Foreldreveiledning etter Rousseaus lære	20
Et skimt av ny «barneverden»	23
3. Det snille, flittige og flinke barnet	25
Barnelitteraturens oppblomstring	26
En kulturkamp om barnesinnet	28
Samfunnsnyttig barneoppdragelse	30
4. Det lykkelige barnet	35
Ellen Keys visjoner om «Barnets århundre»	36
Barnepolitisk opprustning	37
Tre «felttog» inn i «Barnets århundre»	38
Mors lune rede	45
Den tapte barndommen	51
Utgang	60
Litteratur for videre lesning	62
Henvisninger	64

1. To inngangsporter

Under et strandhogg på sørlandskysten fant vi plass blant noen lekende barn i vannkanten. Det var en av de varme dagene. Badevannet var riktignok ennå i kaldeste laget for de voksne, men ikke avskrekkende for barna. Noen meter ovenfor satt foreldrene, lett tilbakelemt fulgte de vakt-somt med, av og til skyndsomt til stede blant barna med nye doser faktorkrem. Da skjer det. Toåringen foran oss er oppslukt i lek med spaden og bøtta sin. Han har ikke øye for storebror som snikende nærmer seg bakfra og snart er rett bak ryggen til lillebror. I et kjapt løft er bøtta over hodet, og kaldt vann plasker nedover den varme kroppen. Skjærende barneskrik. Med et byks er faren der og griper tak i storebror. Uten et sekunds nølen triver han med seg syndebukken. Fem skritt ut i vannet snur han storebror opp ned, og med faste grep om ankene, skrik og skrål og fektende armer blir storebrors hårlugg nådeløst dyppet under. I samme vending blir han trukket opp igjen og snudd rundt. Før han har trukket pusten og mens overmakten ennå har ham i fange, hører han farens stemme:

– Skjønner du nå hvordan det føles å få en bøtte kaldt vann over hodet? Intermessoet er over, strandgjestene synker igjen tilbake i stolene, en trøstende mor sørger for at barnegåten – fra to nå – etter hvert stilner. Og vi har en stakket stund fått noe annet å tenke på enn solbrent hud og faktornivå. Hvorfor handlet faren akkurat som han gjorde? Tenkte han seg om? Ville vi kunne reagert på samme måte? Etter at gemyttene har falt til ro tok vi mot til oss, tar vi mot til oss, rusler bort til faren og spør

– Du handlet så resolutt i sted, hvordan kom du på å gjøre akkurat det? Han ser på oss, nøler litt, synes tydeligvis at spørsmålet er interessant, og etter et øyeblikk har han svaret:

– Jo, du skjønner faren min gjorde faktisk akkurat det samme med meg en gang da jeg var liten og drev på med noen fantestreker på stranden. Jeg vet ikke, men det er nok ganske sikkert derfra jeg har det.

Som foreldre står vi ofte i samme situasjon som faren i denne lille episoden. Titt og ofte, uten forvarsel får barnet et innfall, og så skjer det noe som mor eller far må reagere spontant på. Da har vi sjelden tid til å tenke oss om. Barnets handlinger fordrer at vi må gripe inn umiddelbart. Hvor mange ganger i løpet av en dag skjer ikke dette? Først i etterkant, kanskje først etter at barna har funnet dynen og det har blitt ro i stuen, får vi tid til å reflektere over alle dagens små og store situasjoner. Noen nikker anerkjennende til seg selv: «Det var nok riktig at jeg reagerte som jeg gjorde». Andre grubler kanskje mer: «Var jeg for streng?» Enkelte blir usikre: «Jeg handlet vel ikke galt?» Og atter andre kanskje angrende: «Hvorfor gjorde jeg nå det, jeg burde jo taklet det på en helt annen måte.»

I oppdragerrollen er vi i første rekke våre egne læremestre. Gjennom selvrefleksjon kan vi bearbeide vår egen oppdrageratferd. Vi kan endre, korrigere eller bekrefte den kursen vi praktiserer. Rundt oss

har vi mange observatører. Vi kan være ganske sikre på at de fleste har en oppfatning av hvordan du takler rollen som mor eller far. De vi er mest fortrolige med, enten det er ektefellen, nære venner eller foreldre til barnas lekekamerater, kan være gode, interesserte samtalepartnere. Det er oss selv og de andre i de nære omgivelsene rundt oss som former oppdrageratferden vår. Noe bærer vi med fra fødselen av og gjennom vår egen oppvekst. Hver og en av oss har en personlighet som har utviklet seg gjennom vår egen barndoms- og ungdomstid. Men samtidig lever vi ikke i et vakuum. Vi preges av den tiden og de omgivelsene som omgir oss.

Vår egen personlighet og den samtiden vi lever i, er derfor de to viktigste inngangsportene til selvrefleksjon. Hvis spørsmålet som vi stilte til faren på stranden – «hvorfor reagerte du som du gjorde?» – ble rettet til oss i en lignende situasjon, må vi søke etter svaret både i oss selv og i den tiden vi lever i.

Husker du din egen barndomstid?

Begge inngangsportene – deg selv og tiden du lever i – understreker et behov for historisk innsikt. Forfatteren Johan Borgen, som har skrevet mye om sin barndom, spør et sted: «Hukommelsen – den er en kinesisk eske, alltid noe inni noe inni. Innerst inne – hva er det?» Husker du din egen barndomstid? Det fins mange veier inn i barndommens kinesiske eske, en vei å gå kan være denne:

Start med erindringer knyttet til *konkrete hendelser*, noe du husker spesielt godt. Husker du episoder hvor far eller mor ble skikkelig sinte på deg, engstelige eller veldig glade? Det kan være minner fra turer, ferier, besøk: Hva tok foreldrene dine deg med på?

Etter hvert ser du kanskje for deg hvilke *regler* de praktiserte i sin oppdragelse: Hvor lenge fikk du være oppe om kvelden? Hvor ofte fikk du godteri? Fikk du ha venner på besøk hjemme? Hva sa de når du kom hjem med karakterboken fra skolen? Hadde du arbeidsoppgaver og faste plikter hjemme? Fikk du ukelønn? Ble du straffet på noe måte? Hva ble du i så fall straffet for? Kan du huske hvordan du den gang reagerte på regler som dette? Synes du foreldrene dine var oppfarende, for masete, for utålmodige, for strenge, eller var de for snille, for ettergivende, for oppofrende, eller var de begge deler, var det vanskelig å forstå seg på dem?

Et neste felt å nøste i kan være *samtalene* dere hadde: Hva pratet du med mor om, hva pratet du med far om, og hva pratet du ikke med noen av dem om? Hvor gikk grensene for det du kunne snakke med dem om?

Gradvis er det kan hende mulig å se for seg et mer overordnet trekk, et *oppdragelsesmønster*, hos foreldrene dine: Var oppdragelsen du fikk, strengere eller friere enn den andre barn på den tiden fikk? Hvordan vil du i dag karakterisere dine egne foreldres oppdragelse av deg?

Dersom du har mulighet til å snakke med dine egne foreldre om slike spørsmål, bør du benytte anledningen til det. Nesten alle eldre

liker at barna deres tar seg tid til å spørre om hvordan det var «hjemme hos oss da jeg var liten». Dine egne foreldre kan ikke bare hjelpe deg til å huske hva som skjedde i din barndom, de kan også fortelle om hvordan de tenkte og handlet i sin oppdragergjerning og om hva som var viktig for dem i oppdragelsen av deg. Noen vil kanskje innvende at slike «mimreprosjekter» ikke forteller sannheten, at vi bare husker det vi vil huske, at det er de «gode» historiene som går igjen, og at det vanskelige fra barndommen det fortrenger vi. Johan Borgen har minnet oss på at «husker rimer risikabelt på fusker». Slike feilkilder og tendenser til forskjønnelse av virkeligheten opptrer selvfølgelig av og til, men forskere som har arbeidet med barndomserindringer, sier at problemet er overdrevet. De fleste er ganske nøkterne når de erindrer og forteller om sin egen barndom. Så det problemet bør ikke hindre deg.

Spørsmål knyttet til hvordan vår egen barndom og oppvekst var, er første inngangsport til å forstå hvorfor vi selv handler som vi gjør som foreldre. Faren som tok storebror på fersk gjerning, handlet spontant ut fra en lignende situasjon som han hadde lagret i hukommelsen fra han selv var barn. Trolig kom reaksjonen hans like overraskende på ham selv som på storebror. Han var ikke forberedt på det som skulle skje. Kanskje ville han ha valgt en annen reaksjonsform hvis han hadde bearbeidet dette barndomsminnet på forhånd. Vi kan ikke forberede oss på alle situasjoner barna stiller oss overfor som foreldre, men ved å tenke igjennom den barndommen og oppdragelsen vi selv fikk, står vi ganske sikkert bedre rustet når noe kaller på vår reaksjon. Vi får bedre innsikt i vårt eget handlingsmønster, vi vet bedre hva vi vil beholde for framtiden og hva vi vil la ligge igjen i fortiden. Ryggsekken vår er bedre pakket for den marsjen vi skal ut på.

Hva kan oppdragesidealene fortelle?

Til alle tider har foreldre hatt ønsker og mål for barna sine. Det første ønsket er at barna skal være friske og ha god helse. For tre-fire generasjoner siden var ennå barnedødeligheten høy, og foreldrenes angst for at barna skulle bli syke og kanskje bukke under, skygget ofte over alt annet. Fattigdomsproblemene tok også sin del av oppmerksomheten. Når helse og livsbetingelsene var sikret, ble det neste ønsket aktivisert. God oppdragelse kan vi historisk sett gjerne kalle et ønske nummer to fra foreldrenes side. I løpet av vårt eget århundre har andre ønsker på barnas vegne kommet til. Utdanning og et aktivt fritidsliv er eksempler på slike ønsker i dag.

Den andre inngangsporten retter søkelyset mot omgivelsene og den tiden barna vokste opp i. Hvilke ideer og tanker har påvirket foreldrene? Hvor har de hentet kunnskap fra? Det er slike spørsmål vi skal se nærmere på i dette heftet. Som en samlebetegnelse kan vi kalle dette for oppdragesidealene. På forskjellig vis gir de uttrykk for hvordan den «fullkomne» oppdragelsen bør være. De tegner mønsterbilder av forholdet mellom foreldre og barn, og de beskriver hvordan foreldrene

ideelt sett bør forholde seg. Kort sagt: Hvordan foreldrene bør legge an barneoppdragelsen til barns beste.

Gjennom historien har oppdragelsesidealene kommet til uttrykk på ulike måter. Oppdragelsesemissærer og «eksperter» fra forskjellig hold, for eksempel psykologer, pedagoger og barnepsykiatere i vårt eget århundre, har forfattet skrifter og håndbøker stilet til foreldrene. På den politiske arena og i offentlige fora er barnas oppvekst og oppdragelse blitt debattert. Skjønnlitteraturens forfattere har bidratt på sin måte gjennom romaner, dikt og fortellinger både til barn og voksne. Fra alle disse kildene kan vi hente perspektiver og informasjon om hvilket syn man hadde på barnet og barneoppdragelsen. Til tider har synet på barneoppdragelsen blitt profilert gjennom skarpe diskusjoner. Meningsbrytningene har naturlig nok ofte kommet i kjølvannet etter lansering av nye ideer og tanker. Som vi skal se, kan slike «opphetede» faser være gode studieobjekt for innsyn i barneoppdragelsens historie.

Det er ofte vanskelig å vurdere hvilken betydning idealene har hatt i praksis. Her er kildegrunnlaget mye spinklere. Jo lenger bakover i historien vi går, jo «tausere» blir både foreldrene og barna. Kildesituasjonen dømmer «barnehistoria i Norge til å verta stadig meir ufullstendig før 1850, til ho framom 1600-tallet berre er ynkelege brokker og potteskår», har en historiker sagt.¹ Vi vet derfor mindre om hvilken kunnskapmessig innsikt foreldrene hadde i barneoppdragelse, og om hvordan denne kunnskapen eventuelt kom til anvendelse. Variasjonene mellom ulike sosiale grupper, fra borgerskapet til almuen, mellom by og land og mellom landsdelene var store. Forskjellene i leseferdighet og litteraturtilgang var åpenbare. Oppdragelseshistorien består av mange virkeligheter. Barn av husmenn og tjenestefolk har sin historie, borgerskapets barn har sin, jentene har sin, bybarna sin osv. Krysser vi de forskjellige variablene, eksempelvis ved å se jentenes oppdragelse i husmannsfamilien, blir bildet ytterligere detaljert og finmønstret. Selvbiografiske beretninger og erindringsmateriale innsamlet gjennom historisk, folkeminnevitenskapelig og sosialantropologisk forskning i vårt eget århundre, kan fortelle oss en del om slike forskjeller.

I dette hefte beskriver vi generelle, tidstypiske oppdragelsesidealer slik de har kommet til uttrykk i ulike perioder over de siste århundrene. Vi må anta at kjennskapet og praktiseringen av idealene varierte. Gradvis kom de sannsynligvis folk flest for øre. Kirken og etter hvert skolen spilte her en viktig rolle, men den «riktige» oppdragelseslæren sivet også ut fra storbøndenes og borgerskapets stuer. Barneoppdragelsen var ikke noe som bare fanget de «lærdes» interesse, også de bedrestilte i by og bygd hadde sine interesser å ivareta.

Heftet er delt inn i fire hoveddeler: I første del – «*det underdanige barnet*» – tar vi for oss oppdragelsen og barnets situasjon i middelaldersamfunnet. Middelaldren strakte seg over flere hundreår, og den var i høy grad preget av stillstand. De kildene vi refererer til, retter søkelyset mot siste del av denne perioden, 15- 1600-tallet.

I den neste delen – «*det naturskapte barnet*» – er det opplysningsti-

dens nye oppdragelesperspektiver på 1700-tallet som står i fokus. Nå lanserte sentrale filosofer nye, epokegjørende tanker om forståelsen og oppdragelsen av barnet. Vi skal særlig vie Jean-Jacques Rousseau oppmerksomhet.

Tredje del – «*det snille, flittige og flinke barnet*» – tar for seg 1800-tallet. Mellom barnelitteraturens romantiske forestillinger og et samfunn som for mange var preget av slit og fattigdom, skal vi se at dette ble et motsetningsfylt århundre for barnas vedkommende.

I siste del – «*det lykkelige barnet*» – er vi kommet fram til 1900-tallet, «Barnets århundre» som det gjerne blir kalt. Vi har gitt denne delen størst plass. Her er det et langt rikere og mer variert kildemateriale å hente stoff fra, blant annet har vi i større grad gjort bruk av erindringsmateriale, som nevnt ovenfor, og litteratur fra seinere barneforskning. Hvilke «gevinster» har barna høstet, hvilke retninger har oppdragelsen tatt – og hvilke ettertanker sitter vi igjen med nå ved utgangen av «Barnets århundre»?

Det underdanige barnet

III: Frans Hals: «Amme med barn»

1. Det underdanige barnet

«Slik en katt higer etter musen, en rev etter hønsene og en ulv etter lammet, slik kjenner menneskebarnets hjerte tilbøyeligheten til hor, skjørlevnet, urene lyster, lidderlighet, avgudsdyrkelse, overtro, fiendskap, kiu, lidenskap, vrede, ufred splid, opprør, hat, mord, drukkenskap, grådighet og annet.»²

«Hester fødes, men menneskene fødes sannelig ikke, de dannes ... De tar derfor storlig feil som tror at det er nok å ære født.»³

Det første sitatet her er hentet fra en tysk prekentekst fra 1520-årene. Bildet av barnets dyriske instinkter, av rovdycet som søker å leve ut ondskapen, springer ut av en århundrelang kristen tradisjon og overtro. Enkelt sagt gikk den ut på at arvesynden ville innhente det syndige mennesket. Tok man Skriftens ord på alvor, var menneskebarnet ondt fra fødselen av simpelthen fordi det var uvitende og uøvd i guds frykt. Det andre sitatet er mildere i formen og mer optimistisk på barnas vegne. Bak disse ordene står Erasmus fra Rotterdam (1466-1536) som mot slutten av middelalderen ble en viktig talsmann for den nye humanistiske tenkningen. Mens det første sitatet er representativt for tanker som hørte fortiden til, var Erasmus en person som skulle få betydning for framtidens tenkning om oppdragelse.

Barnet i middelalderens samfunn

Menneskene levde et sterkt liv i middelalderen. Kristentro og kirkeritualer hadde et fast grep om livsutfoldelsen. Dagliglivet var preget av hardt arbeid, skrifte, bot og avlat, og inntraff det en ulykke, trodde folk gjerne at de ble straffet for sine synder. I Norge bodde rundt 90 prosent av befolkningen på landsbygda og levde i hovedsak av inntekter fra landbruket.⁴ Fiske, skogbruk og bergverk kunne gi tilleggsinntekter for enkelte. Folk levde i familier innenfor gards- og grendesamfunn, de hjalp hverandre og var i liten grad avhengig av storsamfunnet. Det var et samfunn tuftet på kristentro, jord og nøysomhet, et samfunn der familien var et senter for arbeid og ikke rekreasjon som i dag.

Storfamiliens tette samvær

I dette samfunnet vokste barna opp bokstavelig talt i skjørtekanten og bukselinningen til mor og far og ofte også med nærhet til andre slektninger som besteforeldre, tanter og onkler. Man levde ikke særlig «privat». Husstandene var store. Mens det typiske i dag er at vi har kjernefamilier med mor, far og barn, var middelaldersamfunnet kjennetegnet ved storfamilien hvor større deler av slekten hadde tilhold.

Husfaren, pater familias, hadde en udiskutabel maktstilling, med myndig hånd skulle han føre tilsyn og vokte over familien. Fødsel, dåp, bryllup, begravelse og fester som påske, jul og fastelavn foregikk i større grupper og var for alle.

Umiddelbart skulle man tro at dette var et trygt og godt samfunn å vokse opp i for barna. Gjennom hele dagen fikk de være sammen med sin nærmeste familie, de fikk delta i hverdagens ulike gjøremål, oppdragelsen og opplæringen av barna skjedde i samkvem med foreldrene. Det var ikke noe klart skille mellom fritid og arbeid. Barnas plikter og arbeidsoppgaver i husholdet og på garden stilte lek og fritidssysler i andre rekke. Familien kunne selv sørge for at barna fikk overført riktig moral og de rette holdningene, og med nærhet til mor og far lærte de det som var nødvendig for livet som lå foran dem. Foreldre var i sitt daglige virke selv modeller for barna, og slik ble rollene overført til den kommende generasjon uten at «mellomledd» som barnehager eller skoler kom inn i bildet. Barna var med på alt som foregikk i de voksnes verden; de deltok i utearbeidet, matlaging, høytider, fester, gjestebesøk, sykdom og død. Når vi i ettertid ser tilbake og sammenligner med vår egen tid, har vi lett for å betrakte det gamle bondesamfunnet som et godt og barnevennlig samfunn. Her var det samhold og nærhet mellom familiemedlemmene, relasjonene var tette og barna var under tilsyn hele dagen. Men likevel: Var dette ubetinget et godt samfunn å vokse opp i for barna?

«Uegte» barn – mødrenes skam

Går vi barnas hverdagsliv nærmere etter i sømmene, vil vi snart se at deres situasjon ikke var så idyllisk som man umiddelbart kan få inntrykk av. Fra fødselen av var oppveksten deres skjebnebestemt av om de var «egte» eller «uegte» fødte. Fikk en mor barn utenfor ekteskap, og det var mange av dem, kunne hun bli straffet og utstøtt av samfunnet. I beste fall måtte hun regne med å klare seg selv, for mange resulterte det i at de ble drevet ut i bunnløs fattigdom og armod. Det endte ofte med at barna ble bortsatt, forlatt som «hittebarnet» eller i verste fall måtte bøte med livet.

Mødrene den gang var nok utstyrt med samme morsinstinktet som i dag, de var neppe verken mere hardhendte eller ufølsomme, men dypt ulykkelige og fattige som de var, fant de ofte ingen annen utvei enn å begå barnedrap. For enkelte ugifte mødre fantes det imidlertid en utvei: De kunne tilby seg som ammer for bedrestilte kvinners barn. Noen av ammene hadde egne barn i live, andre tilbød sin morsmelk fordi de hadde mistet barnet sitt. Vi kan forestille oss den følelsesmessige konflikten ammene kom i når de la fremmede, lubne barn til sitt bryst og samtidig så sine egne lide av sult og fattigdom.

Ugras må lukes bort!

Nå var imidlertid ikke barnedrap den verste forbrytelsen man kunne begå mot barn, skal vi tro nytenkeren Erasmus fra Rotterdam. Han

hevdet at det var langt verre om man forsømte å gi barna tidlig oppdragelse og læring. En slik sammenligning kan virke underlig i dag, men hensikten var nok mer å framheve barneoppdragelsens betydning enn å avdramatisere barnedrapet. Når Erasmus satte oppdragelsen i søkelyset på denne måten, var det framtiden, barnets muligheter, han ville gjøre folket oppmerksom på. Utbredelsen av trykkekunsten førte med seg at vi etter hvert fikk mange trykksaker som tok opp barneoppdragelse som tema. Trosretninger som protestantismen og katolisismen hadde sine skrifter, skolen kunne gi uttrykk for sitt syn gjennom forskjellige forordninger, og det ble også utgitt håndbøker og annen oppdragelseslitteratur. Hadde man vanskelig for å lese det skrevne ord, sørget likevel kirkens tjenere for at budskapet kom folk flest for øret.

Et overordnet og felles budskap var at barnas vilje måtte temmes. Man hentet bilder og sammenligninger som folk på denne tiden forsto seg på, eksempelvis fra jordbruksdyrking og hagekultur. Som en gartner og jordbruker måtte kultivere og dyrke jorden, måtte også foreldre sørge for barnas vekst og utvikling i riktig retning. De unge skudd måtte bindes opp og ugras lukes bort. Viltvoksende natur gav bonden lite utkomme, og på samme måten var det med foreldre og barn. Erasmus, og andre med ham, sammenlignet barnet med en voksklump som kunne formes mens den ennå var myk:

«Barnet som naturen har gitt deg, er ikke annet enn en formløs klump, og du må forme det slik at det får den best mulige karakter. Hvis du forsømmer deg, vil du oppdra et dyr, men hvis du går inn for oppgaven, vil du forme, om jeg tør bruke et så dristig ord, en gudelignende skapning». ⁵

Tukt og disiplin

Oppdragelsesmetodene som ble foreskrevet og anbefalt, var brutale sett med våre øyne. Lydighet og underdanighet ble innøvd gjennom tukt og hard disiplin. Strafferedskapene kunne være flere, det vanligste var riset eller bruk av kjepp, men man hadde også det som verre var, for eksempel frelen, et jernredskap som ble brukt til hudstrykning. Det hørte ikke til sjeldenhetene at barn ble slått til blods. Metodene ble mildere etter hvert, men utviklingen gikk seint. I god tro og med den beste samvittighet ble fysisk straff, som vi seinere skal se, brukt på barna både i hjemmet og på skolen langt inn i vår eget århundre. Oppdragelseslitteraturen på 1500-tallet gav foreldrene klar beskjed:

«Den som sparer riset, han elsker ikke barnet. Jeg kendte en mærkelig, from og gudfryktig mand, som havde ikkun en søn. Hannem havde han så kær, at han aldrig måtte med ris straffes, hvilket Gud fortrød og kaldede det samme barn fra hannem til stor sørge.» ⁶

Lovens ord

Foreldre tydde neppe til riset i ondskap, tvert imot, de rettferdiggjorde straffen i kjærlighetens navn og med tanke på barnets framtid. Folk fleste kjente Salomos ordspråk fra Bibelen: «Den som sparer på riset, hater sin sønn, den som elsker ham, tugter ham tidlig». ⁷ Foreldrene kunne for øvrig også søke støtte i Norsk Lov av 1687 som hadde et eget avsnitt om straff av barn, hvor det blant annet het: ⁸

Findis nogen at være sine forældre ulydig, og foragte deris christelige formaninger til Guds frygt, ærlighed, ædruhed, fredsommelighed, flittighed, sparsommelighed og dislige, og det skielligen bevisis, miste arv efter dennem.

Og i en annen paragraf:

Husbond maa refse sine børn og tyende (tjenestefolk) med kæp eller vond (myk grein), og ej med vaapen; Men gør hand dem saar, med aad, eller æg, eller slaar dem lemmer sønder, eller skader dem paa deris helbred, da straffis hand saa som hand en fremmed hafde gjort skade.

Selv om vi ikke vet med sikkerhet hvor hyppig og strengt lovteksten ble anvendt, sier den like fullt mye om hvordan barna ble betraktet på denne tiden. Lovens hensikt var at når foreldrenes egen tukt av barna ikke strakk til, da hadde de krav på hjelp fra øvrigheten. Men den gav samtidig barna en viss form for rettssikkerhet ved at den hjemlet en straffeskyld for dem som påførte barna skade under avstraffelsen, og den la også restriksjoner på hvilke strafferedskaper som kunne anvendes. Kjepp var det lov å bruke, men jernredskaper burde man nok være mer varsom med å anvende. Seinere skal vi se at lovhjemmelen ble stående helt til slutten av 1800-tallet.

«... bøddel-hug og slag»

Oppdragelseslitteratur og lovtekster som vi har sitert fra ovenfor, kan gi oss et bilde av hvordan de voksne betraktet barna og hvilken forståelse de hadde av barndommen. Så kan vi spørre hvordan barna selv opplevde sin oppvekstssituasjon. Her er kildematerialet mer begrenset, men noe finnes. Et eksempel kan være denne selvbiografiske beretningen skrevet av en mann i 1531, hans opplevelse fra skoletiden hører siste halvdel av 1400-tallet til:

Hvilken forbandet helvedes og skærsilds pine skoleelever måtte lide, da jeg var dreng. Mine skolemestre var altfor strenge, ja, direkte tåbelige. Man kunne dårligt røre sig eller gøre det minste forkert, så fikk man ukristelig hudstrygelser, slag, hug og plager. Både præster, munkes, kanniker (medlem av presteskabet ved en domkirke) og skrivere har selv været skoleelever, så de ved hvad jeg taler om. De kunne sikkert bedre end jeg beskrive, hvordan skolemestrene flængede, sled og hudstrøg de fattige børn, så blodet flød ned ad ryggen på dem og løb ned i deres strømper, bare de

havde sagt en lille fejl i deres lektie.

På den måde jagede de mange elever væk fra skolen med deres bøddelhug og slag. Hvis en elev forsømte sin skolegang bare en time eller to, så skulle han slide så mange ris op som en tyv, der har stjålet en hest eller en ko – eller måske flere. Og ikke nok med at læreren selv brugte riset – de andre elever skulle også slå på den stakkels synder. Og hvis de ikke slog hårdt nok, så fikk de bagi med riset.⁹

Foreldrekjærligheten – eksisterte den?

Fortellinger som dette om tukt og disiplin, pryl og hard straff og en truende høy barnedødelighet, tegner et dystert bilde av barndommen i middelalderen. Et sentralt spørsmål i tidligere barndomshistorisk forskning har vært om foreldrene i det gamle samfunnet elsket barna sine slik vi gjør i dag. Man har fundert på hva grunnene til spedbarnsdrap kan ha vært, og hvordan foreldrene kunne utstå bruk av slike bestialske avstraffelsesmetoder som de gjorde.¹⁰ Malerier fra middelalderen underbygger også en undring over hvilke følelser foreldrene har hatt for barna. Barna er sjelden med på bildene, og når de er det, ser de ut som små voksne: de arbeider, sitter på kirkebenken eller opptrer som statister under voksenfester. Barndommen, hvor er den i bildet?

En vanlig antakelse som man har prøvd å dokumentere med forskjellige typer av kildemateriale, har vært at foreldre inntok en mer likegyldig holdning til barna sine. Det har også vært hevdet at foreldrene sannsynligvis økonomiserte med følelsene sine overfor barna fordi muligheten for å miste dem i ung alder likevel var så store. Entydige svar på spørsmål og antakelser som dette har vi ikke, kanskje vil vi heller aldri få det. Barndomshistorisk forskning fra flere land i de senere år gir oss imidlertid et mer nyansert og positivt bilde av relasjonene mellom foreldre og barn i middelalderen.¹¹ Kilder som dagboks-materiale og brevsamlinger viser at følelsene og foreldrekjærligheten til barna var til stede også den gang. Sannsynligvis har vi tatt grundig feil når vi tidligere har karakterisert fortidens foreldre som likegyldige.

Når de handlet som de gjorde, var det nok mer på grunn av et ytre press fra omgivelsene enn et uttrykk for manglende kjærlighet. I dag vet vi også at den vanlige oppfatningen av barna som små voksne, må nyanseres. Til tross for tidlig barnarbeid og en hverdag på de voksnes premisser, var det også rom for lek og barnlige sysler i middelaldersamfunnet. Noen forskere hevder faktiske at leken var en mer karakteristisk og dominerende aktivitet for barna enn barnearbeidet.¹² Men selv om vi nå har fått et mer nyansert bilde av barnas situasjon, står hovedinntrykket fast: Middelaldersamfunnet var så visst ikke et samfunn på barnas premisser.

Det naturskapede barnet

Ill.: © Nikolai Astrup / BONO 1997

2. Det naturskapte barnet

*«Før foreldrenes valg kalder naturen ham til livet som menneske. At leve et menneskeliv er den bestilling jeg vil lære ham. Når han forlater mig, er han – det indrømmer jeg hverken dommer, soldat eller prest, så er han først og fremst menneske; og alt hvad et menneske bør være, vil han efter behov kunne være lige så godt som enhver anden. Selv om skæbnen tvinger ham til at skifte stilling, vil han stadig være på sin plass.»*¹³

Dette sitatet leder oss til en av 1700-tallets mest sentrale filosofer, Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), og hans roman om «Emile eller om Oppdragelsen» fra 1762. Vi har kommet til opplysningstidens epoke. Fornuften eller rasjonalismen skulle nå være en rettesnor i alle livets forhold. Grundtvig formulerte det slik i en kjent setning: «Hvad solskind er for det sorte Muld, er sand Oplysning for Muldets frænde.» Man gjorde opprør mot tradisjonelle autoriteter som kirke og stat; på fornuftens premisser måtte de vise at de hadde sin berettigelse. Den franske revolusjonen i 1789 og vår egen grunnlov av 1814 hentet eksempelvis næring fra de nye ideene.

Naturens perspektiv i barneoppdragelsen

Verket om «Emile» kan leses som en roman om guttebarnet Emiles oppvekst, men også som en oppdragelsesfilosofisk avhandling. Rousseaus prosjekt går ut på å vise hvordan Emilie kan lære «at leve et menneskeliv», og hva dette «menneskeliv» skal inneholde. Størst betydning i sin samtid fikk verket likevel som en «lærebok» i oppdragelse av barn. Bare i England regner man med at det ble utgitt over 200 Emile-inspirerte skrifter om oppdragelse før 1700-tallet var omme. Det finnes også utallige eksempler på foreldre som kalte opp barna sine etter romanens hovedfigur, og som bokstavtro prøvde ut Rousseaus prinsipper i oppdragelsen av sine egne barn. Det falt ikke alltid like heldig ut som i romanen.

Individuelt tilpasset oppdragelse

Hvilke nye tanker om barneoppdragelse var det opplysningstiden lanserte? Selv om Rousseau utvilsomt vant den største leserskaren, var han langt fra den eneste som omsatte tidens ideer i nye perspektiver på barneoppdragelsens område. En forløper for Rousseau var John Locke (1632-1704) som blant annet med utgivelsen av «Tanker om oppdragelse» i 1693, tok til orde for et mer barneorientert samfunn. Han rettet her et skarpt angrep mot det engelske kostskolesystemet og generelt mot bruk av fysisk avstraffelse i barneoppdragelsen. Likevel var han ikke helt kategorisk i sin fordømmelse; han godtok at oppdrageren kunne ty til fysiske straffemetoder når barnets vilje tok overhånd.

og ikke lot seg underkaste «sin egen fornuft». Det var oppdragerens oppgave å innøve gode vaner hos barnet, og de ble satt på prøve i konflikten mellom barnets umiddelbare søken etter behovtilfredsstillelse og det som var fornuftig for barnet. Når barnet selv ikke handlet etter sin egen fornuft, lå makten og ansvaret i oppdragerens hender.

Barnets ideer og forestillinger var som en «ren tavle» eller «hvitt ark», et tabula rasa, som oppdrageren kunne «skrive på» eller forme og danne etter behag. Men barnets iboende natur var ikke et tabula rasa. Temperament, naturlige talenter og svakheter var nedlagt i barnet fra fødselen av. Ikke to barn var like. Oppdrageren måtte derfor observere og kartlegge hvert enkelt barn, eksempelvis gjennom leken, dernest kunne oppdragelsens prinsipper tilpasses barnet. Med teorier om en individuelt tilpasset barneoppdragelse som John Locke og flere med ham tok til orde for ved inngangen til 1700-tallet, var grunnlaget lagt for en ny interesse og nysgjerrighet sentrert om barnet og det barnlige vesen.

Barnets egenverdi

Da Rousseau 70 år seinere utgav «Emile», var det barnet «i seg selv» som stod i sentrum. Ytre sett handler boken om Emile som blir oppdratt på landet, utenfor skolens innhegninger og langt borte fra byens kulturforfall. Han blir opplært ved å gjøre sine egne erfaringer i naturen, og ikke gjennom formidling av ferdige kunnskaper fra de voksnes side. Ved skjells år og alder finner Emile sin utkårne Sophie. Hun har fått sin mønsteroppdragelse som kvinne. I underdanighet og selvoppofrelse føyer hun seg, behager og hjelper Emile, og hun finner sin naturlige plass blant de huslige sysler i hans tjeneste. Mens vi hos Locke ser at målet for oppdragelsen er å forberede barnet for den seinere voksenrollen, er Rousseaus prosjektet rettet mot barnets – i sær guttebarnets – egenart og identitet. Hos Rousseau har barndommen fått en egenverdi, den består ikke kun av å være en forberedelse til voksenlivet.

Det pedagogiske siktemålet hans er å undersøke om det er mulig å forme en *individualitet* hos barnet som både kan være sosial og uavhengig. Gjennom oppdragelsen av Emile vil Rousseau vise betingelsene for å utvikle et naturlig jeg. Han er ikke, som sitatet ovenfor viste, interessert i om Emile blir «dommer, soldat eller prest» i voksenalder, for først og fremst skal Emile bli et menneske. Når han flytter Emile ut på landet, er det fordi oppdragelsen bare kan lykkes ved at Emile selv erfarer den naturlige verden direkte uten å gå veien om andres vurderinger og fortolkninger. Barnet må skjermes fra det sosiale spillet i det offentlige liv. Mennesket er blitt fordervet gjennom sivilisasjonshistorien, og bøkene «lærer oss kun at tale om det man ikke ved noget om», hevdet Rousseau.¹⁴ Spenningsforholdet mellom natur og kultur, det naturlige og det siviliserte, rammer inn fortellingen om Emile, men er også det grunnleggende tema for studie av Emile som barn og av hvilket innhold oppdragelsen skal ha. Rousseaus fortelling er et manifest om barnets egenart.

Fire hovedstadier i barnets utvikling

Rousseaus utgangspunkt er at barnet er et slags naturmenneske som lever her og nå, og som søker å tilfredsstille de naturnødvendige behovene. I oppdragelsen av Emile er det om å gjøre å holde fast på denne naturtilstanden, oppdragerens rolle er å tilrettelegge med utgangspunkt i naturtilstanden. Likevel er det ikke til å unngå at sosialt bestemte forhold blir blandet inn i oppdragelsen. I Rousseaus oppdragslære er det viktig å være klar over hvordan dette skjer. Den utfordringen som oppdrageren stilles overfor, er så å si å ha hånd om «blandingsforholdet» mellom det naturlige og det siviliserte i barnets utvikling.

Gjennom fire hovedstadier, fra fødsel til kjønnsmodenhet, konkretiserer Rousseau barnets lærings- og språkutvikling og oppdragerens rolle i relasjon til dette. I barnets første leveår skal foreldrene være veiledere. Deretter følger det andre stadiet som går fram til 12-årsalderen. Nå skal barnet bli fortrolig med kroppens og sansenes funksjoner, og denne prosessen må foregå uten at samfunnets ødeleggende innflytelse får spille inn. Under det neste stadiet fram til 15-årsalderen lærer barnet å bruke forstanden og behandle teknikk. Deretter kan endelig den sjelelige, moralske og religiøse oppdragelsen av den nye borgeren skje. Oppdragerens eller veilederens oppgave er slutført etter det fjerde stadiet, da føres Emile sammen med Sophie. og et fruktbart ekteskap ligger foran dem.

Målet gjennom denne utviklingsprosessen er å etablere et sosialt liv uten å miste seg selv i dette livet. Den rette oppdragelsen skal sørge for at kulturelt betingede forestillinger, eksempelvis i form av et språk som ligger forut for barnets naturlige utvikling, ikke bringes inn før barnet er modent for det. Bare slik kan man sikre at barnet får beholde sin integritet og selvstendighet i livet. Skremmebildet er «verdensmannen» som *«dækkes fuldt og helt af sin maskering. Da han næsten aldrig lever sit eget jeg, føler han sig dér som en fremmed og er ilde tilpas, når han tvinges til at være sig selv. Hvad han er i sig selv betyder intet; hvad han synes at være, er alt for ham»*.¹⁵

Foreldreveiledning etter Rousseaus lære

Med «Emile» presenterte Rousseau en grunnleggende, ny forståelse av barnet. Romanen ble fordømt og forherliget. Bystyret i Genève og parlamentet i Paris vedtok at boken skulle beslaglegges og brennes, og forfatteren måtte søke eksil. Blant adelen og borgerskapet i Europa ble det imidlertid populært å praktisere Rousseau-pedagogikken. Bilder av barn i arbeid på godset, kledd opp som små gjetere og budeier, er det mange av. Gradvis ble det slutt på å sette podene bort til oppdragelse i de strengeste internatskolene. I de samme kretsene begynte det å utbre seg en ny følsomhet for «moderskapet».

Den gamle reive-tradisjonen som gikk ut på å «balsamere» barna i tøystrimler det første leveåret, slik at de ikke kunne bevege seg fritt, streid mot Rousseaus lære om barnets naturlige trang til utfoldelse.

Han sparte seg ikke da han beskrev hvilke skavanker reivede barn kunne pådra seg: De kunne bli «pukkelryggede, halte og kalvknædede mennesker, folk med engelsk syge og vanføre af enhver art», kort sagt, de «første gaver børnene får, er lænker; den første behandling, de udsættes for, er tortur.»¹⁶ Rousseau ville – bokstavelig talt – begrave reive-tradisjonen, og han visste å bruke sin penn: «Ved dets fødsel bliver (barnet) syet ind i et svøb; ved dets død bliver det sømmet inde i en kiste...».¹⁷ Han var heller ikke nådig når det gjaldt de fine fruers hang til bruk av ammer. Hva var mer naturstridig enn å nekte barnet mors bryst? Barnets behov måtte stilles før bluferdighetens. For øvrig var ammingen en sak som ikke bare handlet om forholdet mellom mor og barn, ifølge Rousseau angikk det i høyeste grad hele sivilisasjonens utvikling.

«Men nedlater mødrene sig til selv at amme deres børn, blomstrer familielivet op: naturlige følelser vågner i alle hjerter, og landet bliver atter befolket. Dette første punkt, ja, dette punkt alene vil gøre alt godt igen. Kærligheden til hjemmet er den bedste modgift mod slette sæder. Børnenes pasning, som man tror er et besvær, bliver en fornøjelig syssel.»¹⁸

Rousseaus pedagogikk spredte seg fra adel og borgerskap til andre deler av folket, og budskapet hans vant gjenklang og fikk etter hvert praktisk betydning også utenfor Frankrikes grenser. Med opplysnings-tidens nye perspektiver skjønte allmennheten etter hvert at oppdrager-gjeringen gjorde krav på innsikt i barnets særegenheter. Oppdragelseslitteraturen økte voldsomt, men utlegningene var mer av praktisk karakter enn filosofisk. Råd og vink om hvordan foreldrene best kunne møte barnets behov og takle de forskjellige situasjoner som barna stilte en overfor, preget innholdet i de aller fleste skrifterne. «Emile» ble tidlig oversatt til dansk, og i Norge kommer Rousseau-inspirasjonen tydelig til uttrykk i oppdragelsesslitteraturen ved inngangen til 1800-tallet. Budskapet til foreldrene var handlingsorien-tert og konkret, særlig tre imperativer, eller «læresetninger» er tydelig.

Første råd: Barnet er ikke lastefullt!

En forfatter uttrykte det slik i 1828: «Aldri kan jeg ovetale mig til at troe at et Barn fødes med lastefulde Tilbøieligheder.»¹⁹ Man tok til orde mot den tilfeldige og umotiverte straffen som barn i tidligere tider hadde vært utsatt for. Tukt skulle ikke lenger brukes mot barnets naturlige handlinger. Men dette måtte ikke mistolkes dithen at barna ikke skulle straffes, tvert imot, harde straffemetoder ble fremdeles ansett som et helt nødvendig oppdragelsesmiddel. Straffen skulle være slik at barna forstod sammenhengen mellom handling og konsekvens. Uforståelige avstraffelser var en del av det gamle, irrasjonelle autori-tetsidealet som man nå tok avstand fra. Fornuften, det rasjonelt forklarlige, skulle råde grunnen, dette gjaldt også for avstraffelsen av barna. I et oppdragelseskraft fra 1830-tallet ble det formulert slik:

«Venlige Kjærtegn som udtryk for Tilfredshed med Barnets Lydighed skader lige saalidet som legemlige Tugtelser, naar disse kun tjene til at give Barnets Kraftytringer sin Retning og forebygge tilkommende Onder, uden at skade Sundheden....Man kunde endogsaa betragte denne Straffemaade som en Efterligning af Naturen, grundet paa den Bemærkning, at Ulykke- og Modgang ere de Opdragelsesmidler, hvorved Vorherre sædvanligen har dannet de store Mennesker.» ²⁰

Andre råd: La barnet få utfolde sin virkelyst!

En neste «læresetning» til foreldrene var at barna måtte få utfolde sin naturlige trang til selvvirksomhet. Barnets fysiske utfoldelse ble forstått på en ny måte, man snakket ikke lenger om det ustyrlige eller uregjerlige barnet, men om det virkelystne. Stikk i strid med tidligere lære ble foreldrene nå rådet til ikke å legge bånd på barnas bevegelsesfrihet, men ikke bare det, de ble også oppfordret til nøye å observe om det kunne være mangler ved denne egenskapen hos barnet. Manglende virksomhetstrang kunne være det første tegn på medfødte defekter hos barnet. I barnas virkelyst lå spiren til «en nyttigvirksom, selvstændig, videbegjerlig, dristig, retfærdig, uegennyttig, aaben og paalidelig Character», ble det framholdt i et oppdragelsesskrift,²¹ og i annet het det:

«Indskrænk den Lilles Selvvirksomhed saa lidet som mueligt. Lad det raade og virke selv ... Lad ham ligge paa et Teppe paa Gulvet og øve sine Lemmer. Det er ham bedre end paa Pigens Arm ... Lad dit Barn stedse være virksomt ... Befordre Selvvirksomheden, ved at forene Fornøjelse med hvad de gjøre.» ²²

Tredje råd: La naturen herde ditt barn!

Denne «læresetningen» kan vi nærmest betrakte som en enkel, folkelig utlegning av Rousseaus teori om barnet som naturmenneske. Og den førte utvilsomhet med seg mye lidelse for barna. Skrekkhistoriene om hvordan foreldre fulgte tidens «rousseauisme» til punkt og prikke er mange. Det fortelles om barn som ble hentet ut av barnehjem for å være «forsøkskaniner» i en Émile- eller Sophie-opppdragelse. En jente som skulle bli som Sophie, ble for eksempel utsatt for en «far» som forsøkte å herde henne ved å helle varm voks over armene hennes.²³ Rousseaus forbilde var de sunne bondebarna med den sterke kroppen. De kunne leke i snø og kulde til de var blåfrosne, likevel hørte du aldri barneskrik der i gården. Norske skribenter fulgte opp, de ubehagelige fornemmelsene i naturen var like viktige som de søte i en sunn og god barneoppdragelse:

«Skaffer Barnet mange søde Fornemmelser og naturlige – ey konstige Behageligheder; men søger ey at beskytte det imod de naturlige ubehagelige Fornemmelser som det engang skal og maa fordrage. Væn det at taale Naturen og Verden.» ²⁴

Et skimt av en ny «barneverden»...

I løpet av 1700-tallet hadde familien begynt å bli mer «privat», den lukket seg mer om seg selv. Far, mor og barna hadde blitt den viktigste enheten, andre var mer å betrakte som «fremmede». I motsetning til det gamle samfunnet hvor barnet ikke stod i noen særstilling som familiemedlem, begynte det nå nærmest å komme i familiens sentrum. Til denne utviklingen hørte også at en egen «barneverden» begynte å komme til syne.

Velstående foreldre fikk sydd klær til barna; guttenes garderobe kunne innholde både arbeidstøy og finklær hvor kjole-jakke, spisse sko, hatt og mansjettskjorte inngikk. Jentenes garderobe fanget ikke samme interesse, de ble helst kledd opp som voksne kvinner i miniatyr. Moten kom fra kontinentet den gang som nå. Lektøysproduksjonen begynte å gjøre seg gjeldende i samme periode. Forskjellige typer treleker, tinnsoldater til guttene og dukkeutstyr til jentene var ikke lenger et sjeldent syn i hjemmene. Med opplysningstiden var barndommen blitt et felt som fanget ny interesse, nysgjerrighet og kunnskapssøking. Barneoppdragelse var simpelthen ikke noe foreldrene lenger burde ta seg til helt av seg selv.

Det snille, flittige og flinke barnet

Ill.: © Käthe Kollwitz / BONO 1997

3: Det snille, flittige og flinke barnet

«Kjære Bjørn

Far lengter efter Bjørn, far holder av Bjørn, far har kjøpt en mus til Bjørn, og den kan gå rundt på gulvet alene, og den mus kommer reisende ioverimorgen med posten til Bjørn. Far ser mange små gutter, men ingen er så pene og snilde som Bjørn. Men i himmelen er det mange, mange små gutter som er endnu penere og snildere end Bjørn, og det må mor fortelle Bjørn; og de små gutter i himmelen de gråter, når Bjørn ikke er snild gutt; for de små gutter holder meget av Bjørn... far er i Paris og vil komme hjem igjen, når Bjørn er snild gutt. Og nu må Bjørn sove alene i sin seng, og mor alene i sin seng og Bjørn må ikke skrike om natten. Og nu vil far si farvel til Bjørn og be alle små gutter i himmelen å passe på Bjørn, så Bjørn må gjøre mor glad og være frisk og sund til far kommer hjem igjen. Dette er brev til Bjørn fra far.»²⁵

Faren i dette velkjente brevet er ingen ringere enn Bjørnstjerne Bjørnson, og brevet til sønnen Bjørn på tre år er skrevet i 1863. Vi skal se hvordan 1800-tallet for barnas vedkommende framstår som et motsetningenes århundre. Ved inngangen til århundret slo opplysningstidens nye perspektiv på barnet over i sterke romantiske strømninger. En voksende flora av barnelitteratur preget av grunnstemninger som følsomhet og forherligelse av barndommen, gir best uttrykk for dette. Likevel slipper ikke gamle, middelalderske holdninger i barneoppdragelsen helt taket. Pietismen holder sine advarende pekefinger høyt hevet ennå ut i andre halvdel av 1800-tallet

Barnelitteraturens oppblomstring

Barnelitteraturens opprinnelse knyttes gjerne til 1740-årene med John Newberys barnebokhandel i London og hans utgivelser av «Little Pretty Pocket Books». I løpet av andre halvdel av det 18. århundret etablerte barnelitteraturen seg som en egen litteraturform ute i Europa. Norge lå noen tiår etter mener litteraturhistorikerne, men da den nye litteraturformen fikk fotfeste her hjemme, var utviklingsmønsteret det samme som ellers i Europa.²⁶ Opplysningstidens pedagoger med Rousseau i spissen var igjen den sentrale inspirasjonskilden. Barnets selvstendighet og egenart var et altoverskyggende perspektiv.

Robinson Crusoe – et forbilde

Et forbilde framfor noe annet, som forøvrig også Rousseau løftet fram, var fortellingen om «Robinson Crusoe». Daniel Defoes roman fra 1719 ble utgitt på nytt i en bearbeidet versjon for barn, og Robinsonfiguren, som mestrer alle naturens utfordringer, ble en symbolsk skikkelse i lys av tidens idealer. Senere vet vi at Robinson

gjentatte ganger er blitt omformet og tilpasset etter smak og behov. Kanskje er det derfor den som nærmest eneste barnebok fra 1700-tallet, stadig vinner nye lesere. I kjølvannet av Defoes roman ble det utgitt et mangfold av Robinsonlitteratur i form av eventyrfortellinger, reiseromaner, guttebøker o.l. De spilte gjerne på Robinson-navnets markedsverdi. En bok med den pompøse tittelen «Kort og sandferdig Journal, Af Anders Christensens lykkelige og ulykkelige Reise fra Christiania i Norge aar 1674, og til Stedet igjen 1700», ble eksempelvis etter en del år utgitt på nytt i 1774, men nå under den langt mer pirrende og slagsvennlige tittelen «Den norske Robinson».²⁷

Romantikkens perspektiver

Romantikkens ideal i barnelitteraturen var å se på barnets naturlige vesen som et ubetinget gode. Forfatterne søkte bort fra helvetesfrykten og troen på arvesynden. Med romantikkens perspektiv skulle barnas litteratur frigjøres fra de skranker kirken og dens tradisjoner hadde satt, nå var det barnas fantasiverden man appellerte til. Litteraturen var likevel ikke uten et belærende og oppdragende innhold. Dyd og moral, kunnskap og nytte – «Zur Unterhaltung und Belehrung des Verstandes», som det het i en av bøkens undertitler – var en gjennomgående, enhetlig tendens i den nye barnelitteraturen. De fleste av forfatterne kom da også fra pedagogenes rekke og ikke dikternes. Barndommen ble forskjønnet og idyllisert. Man søkte mot det opprinnelige, mot naturens velde, det særegne, det eksotiske, det eventyrlige, det hemmelighetsfulle og mot mystikken i det underjordiske og overjordiske. Vi fikk sagadiktning og eventyrstil, fantastiske fortellinger og scener som satte seg utover virkelighetens grenser.

I barnelitteraturen fant romantikken sitt enkleste uttrykk, her kunne man ta ned impulser fra den store litteraturen i en mer primitiv form. Romantikkens ideal og barnet i seg selv var to alen av samme stykke, de søkte hverandre. En tilla barnet en mer intens sans for natur og skjønnhet enn de voksne. Ute i Europa sprutet nærmest blekket. I Frankrike rakk eksempelvis forfatteren Madame Beaumont å skrive rundt 60 verk for barn i årene 1750-70. De store kommersielle mulighetene som lå i det lesende barnepublikummet, var oppdaget. Madame Beaumonts forfatterskap var for øvrig en sentral inspirasjonskilde for andre barnebokforfattere som kom til, blant annet for Hanna Winsnes da hun skrev «Afterne paa Engelund». Noen av Madame Beaumonts eventyr ble også utgitt på norsk i 1843 med «Nytaarsgave for gode og flittige Børn».

Fra Henrik Wergeland til Bjørnstjerne Bjørnson

Etter hvert fikk barnelitteraturen mer litterære kvaliteter. Dikterne gjorde sin inntreden. I Norge kom det litterære gjennombruddet fra 1830-årene og utover. Peter Christen Asbjørnsen, Jørgen Moe, Henrik Wergeland og Bjørnstjerne Bjørnson kom nå på banen med eventyr, dikt og fortellinger. Mens de tre første representerte romantikkens

siste fase i Norge, førte Bjørnsons senere forfatterskap oss over i realismen. Wergeland som selv hadde fått en Rousseau-inspirert oppdragelse, var tilhenger av opplysningstidens ideer om at barneoppdragelsens fremste mål var å berede grunnen for det ideelle menneske. Som folkeoppdrager lot han helst fornuften høre, og budskapet hans fikk ofte et moralistisk innhold. Men i barnepoesien talte han likevel mer med hjertet enn fornuften. Da skinte romantikerens syn på barnet igjennom; da var det uskylden og skjønnheten hos de små han løftet fram, som for eksempel i diktet i «Vesle-Hans'es Eventyr»:

*«Ak, mit Barn, din Kjærlighed
er den Ild
som, varm og mild,
min Vinter gjør til Sommer»*

Bjørnsons hørte mer den nye tid til, han ble en mønsterdannende forfatter for den barnelitteraturen som skulle komme. Som vi så av sitatet fra brevet til hans egen sønn, prøvde Bjørnson å skrive på en måte som det falt naturlig for barna å forstå. Barneskikkelsene i fortellingene hans, som i «Bondefortællinger» og «En glad gutt», er selvstendige personligheter som blir tatt på alvor av forfatteren, og som han forsøker å gi oss en opplevelse av «innenfra». Han prøvde å skildre barnet som barn, hvordan det tenker og handler ut fra sitt barnlige sinn, og ikke bare sett «utenfra» i lys av de voksnes betraktninger. Deler av forfatterskapet hans gir oss også innsikt i romantikkens dyrking av den idylliske barndommen, men Bjørnson passet seg for å gjøre barna til uskyldige vesener uten anlegg for det onde. Selv hans egen sønn ble minnet om, som vi så, at «de små gutter i himmelen de gråter, når Bjørn ikke er snild gutt...». Barnas lydighet under foreldrenes autoritet forfektes i klar tale fra Bjørnsons side, men samtidig markerer han seg i kampen mot pietismens strengeste barneformaning.

En kulturkamp om barnesinnet

Dikternes romantisering av barnet fikk ikke stå uimotsagt. En heftig kulturkamp om rett og galt i oppdragelseslære og kunnskapsformidling var i emning. Barnesinnet stod i brennpunktet for debatt. Hva sømmet det seg for barnet å lese? Hvor gikk uskyldens grense? Det var en dyptgripende generasjonskonflikt mellom tradisjon og nytenkning såvel i barneoppdragelsen som med hensyn til skolens innhold, som utspant seg i tiårene rundt 1850.

P. A. Jensens lesebok

Konflikten kom til et høydepunkt med utgivelsen av P. A. Jensens «Læsebok for Folkeskolen og Folkehjemmet» i 1863. Nå var det alvor. En ny skolelov bestemte at utvalgte stykker av leseboken skulle være

obligatorisk undervisningsstoff i skolen, og et førsteopplag på 50 000 bøker ble spredd ut i skolene. Ti år seinere var opplaget kommet opp i 250 000 eksemplarer.²⁸

Med ett stod vi overfor en ny situasjon, en situasjon som gav signaler om en ny tid på barneoppdragelsens område, en situasjon som førte med seg at pietismens stramme grep om oppdragelsestøylene begynte å løsne.²⁹ Symbolsk sett var lesebokstriden noe mer enn et spørsmål om hva barna burde lese. Mer grunnleggende handlet det om det faktum at kirkens og foreldrenes hegemoni i oppdragelsen og opplæringen av barna var forbi. Den alminnelige leseferdigheten blant barna var langt bedre enn tidligere, og opplagstallene til den nye leseboken viste at tilgangen til lesestoff også hadde endret seg drastisk. Enetalens tid fra kirkens side overfor barna nærmet seg sin avslutning. Påvirkningskanalene rettet mot barnet var blitt flere. Utgivelsen av leseboken kan slik sett minne om noe av det vi opplevde rundt hundre år senere da fjernsynet inntok «folkehjemmets» stuer i 1960-årene.

Stat mot kirke i barneoppdragelsen

Striden om den nye leseboken var sammensatt. Med den autorisasjon og de opplagstall boken hadde, truet den Bibelen og katekismens posisjon i familien og i skolen. Over alt annet var det en kamp mellom kirken og staten det stod om: Var det kristendommens kunnskapsautoritet som skulle gjelde, eller var det statens? Spørsmålet var dyptgripende, for det handlet om hvem som hadde rett til å forme folkets kunnskaper og holdninger. Motsetningene kom til uttrykk i forskjellig syn og forståelse av barnet, i ulike perspektiver på skolens oppgaver og i spørsmålet om språk og litterære kvaliteter. Lesebokens fem hoveddeler gir oss et godt bilde av hvilken vidtfavnende folkeoppdragelse det her dreide seg om: «Hjemmet», «Fædrelandet», «Verden», «Kirken» og «Forskjelligartet Indhold». Kunnskapen om fedrelandet og verden ble med all tydelighet stilt før kirken og den religiøse kunnskapen. Bak bokens oppbygging og innhold lå den betraktning at individet først måtte kjenne seg som en del av familien, så folket og verden, for så å bli et sant, kristent menneske. Det verdslige dannelsesstoffet ble stilt før det religiøse. Kamp var ikke til å unngå.

Den pietistiske bevegelsen rundt om i landet kom selvsagt raskt på barrikadene. Pontoppidans katekismeforklaring som foreldrene i generasjoner bakover hadde pugget på skolen, skulle forsvares. Brøt man med Pontoppidan, brøt man også med Luthers lære; man brøt også det fellesskapet som bandt foreldre til barn, i det hele brøt man opp selve limet i det bærende samfunnstriangelet som eksisterte mellom kirken, skolen og familien. Men dette trusselbildet skremte neppe forsvarerne av det nye leseverket, tvert imot, i bunn og grunn var det nettopp en «frisetting» av individet fra slike bindinger man ønsket seg.

Sømmelighetens grenser

Stykkene fra folkediktningen og skjønnlitteraturen vakte størst forargelse blant lekfolket. Når eksempelvis Bjørnson i «En glad gutt» presenterte leserne for scener som den hvor nabojenten Marit «løste Strømpebaandet» mens «Øyvind saa paa», gikk det for vidt.³⁰ Sømmelighetens grense var overtrådt. I den andre utgaven av leseboken som kom i 1865, var Bjørnsons fortelling tatt ut.

Wergeland slapp heller ikke unna kritikk. Han ble anklaget for blasfemi fordi han i en tekst ikke skilte mellom dyr og mennesker, men gav inntrykk av at de hadde den samme frelseren. Verst var det selvsagt at det verdslige stoffet fortrenget det religiøse. Men striden dreide seg også om sammenblanding av verdslige og religiøse perspektiver i tekstene, og om stoffutvalget var det rette enten nå innholdet var av religiøs eller verdslig karakter. Kritikken dreide seg heller ikke bare om kristendommens anliggende, fra ikke-pietistisk hold ble det stilt spørsmål om den praktiske nytten av eksempelvis det skjønnlitterære innholdet i leseboka. Muntre vers, rim og regler, sagn og eventyr kalte på smil og latter hos barna, men hva med den praktisk nyttige kunnskapen, burde ikke morskapen vike plassen for det nyttige?

Selv om pietismens stemmer ennå en tid gav lyd fra seg i oppdragelseslitteraturen, illustrerer lesebokstriden at dens storhetstid i oppdragelseshistorien var forbi. Pietistene innhentet en og annen delseier under kampens hete, motparten skjønte at noen innrømmelser og endringer ville gjøre det lettere å få boken innført rundt om i landet. Men etter tredjeutgaven i 1868 stilnet det. Om ikke P. A. Jensens lesebok var kommet for å bli, det tok nemlig ikke lang tid før andre bøker var på markedet, så hørte dens perspektiver framtiden til. Boken speilet sentrale samfunnstrekk og tegnet bildet av et nytt kunnskaps- og oppdragelsesinnhold for den kommende generasjon. Pietismens idealer hadde blitt satt under press fra to kanter, begge hadde sporer av opplysningstiden i seg: Romantikkens forfattere med sin idyllisering av barnet stod for «opptrappingsfasen», mens realismens representanter i vitenskap og politikk ivaretok «avslutningsfasen» med å sette et punktum for pietismens dominans.

Samfunnsnyttig barneoppdragelse

Dette skiftet av oppdragelsesidealer må sees i sammenheng med den utviklingen som ellers fant sted i Norge rundt midten av det forrige århundret. Det «moderne» Norge med en begynnende fabrikkindustrialisering, nye markeder, billig arbeidskraft, nye organisasjonsdannelser, tilflytting til byene og nye politiske perspektiver hører denne tiden til. Økonomisk, sosialt og kulturelt stod vi overfor det som er blitt kalt «det store hamskiftet» i Norges historie. Vi skiftet ham mellom det gamle bodesamfunnet og det nye industrisamfunnet som var i emning. Fra samfunnsområde til samfunnsområde satte denne dreiningen spor etter seg.

En ny generasjon embetsmenn gjorde seg gjeldende i politikk og

statsforvaltning. De styrte etter realismens læresetninger. Man tok ikke lenger utgangspunkt i det naturlige, men i det nyttige. De hadde bena plantet på jorden – i virkeligheten – og ikke himmelske og abstrakte idealer. De søkte «at drage Himmelen ned paa Jorden, istedetfor at man flygtede til Himmelen fra Jorden», som det ble sagt.³¹ Med en nøktern, praktisk livsanskuelse opponerte de mot romantikken, selv om de ikke frigjorde seg helt fra den. Visjonen var å legge til rette for en materiell utvikling som kunne føre landet ut av fattigdommen. Barna, den kommende generasjon, var selvsagt ikke uten betydning i en slik sammenheng. Også i barneoppdragelsen og når det gjaldt skolens innhold, skulle det *samfunnsnyttige* ha forrang.

Fattigbarnas utrygge tilværelse

Barnas skjebne var usikker. Fattigdommen vokste i byene og på landet. I brytningen mellom det gamle og det nye samfunnet i det forrige århundret framstod det en sosial lagdeling som delte samfunnet i to. Til den ene delen hørte en bredere middelstand og en voksende gruppe bønder som hadde fått overgang til selveie, til den andre et gryende proletariat bestående eiendomsløse arbeidere, tjenestefolk og husmenn. Klasseskillet både i byene og på bygdene ble mer markant. Barn av den første klassen hadde relativt trygge oppvekstvilkår, men det kunne råde usikkerhet rundt framtidsutsiktene. Særlig gjaldt det for bondestanden hvor forskjellene var store, og hvor man ikke hadde noen garanti for framtidig økonomisk trygghet. Likevel var det husmannsbarna rundt om på bygdene og arbeiderbarna i byene som utvilsomt hadde det vanskeligst.

Mange måtte forlate hjemmene sine enten for å flytte til byene hvor arbeidsmulighetene var bedre, eller følge utvandrerstrømmen mot en løfterik framtid i fremmed land. «Amerikafeberen» spredde seg raskt; mellom 1865 og 1930 reiste 780.000 nordmenn over Atlanterhavet. Her hjemme ble hovedstaden på tilsvarende måte gjenstand for en kraftig folketilvekst, og barna stod for den største andelen. I 1865 utgjorde barn under 15 år rundt en tredel av hovedstadens befolkning, i byens østlige arbeiderforsteder kunne andelen være opp mot halvparten. Til sammenligning utgjør barna rundt ti prosent av Oslos befolkning i dag.³² Fattigbarna var utviklingens sorteperer i det forrige århundret. Dikteren Tor Jonsson har gitt oss et talende bilde av hvordan han opplevde fattigbarnets vilkår i Lom rundt siste århundreskifte:

«Det gufsa innestengd frå gamle nedfallshus, det gjæra i sinnsjuk ættearv. Vanvetet gløste under yta i einsemda og loga opp på ville brennevinsfestar. Da var det som å høyre daudmannsrop or svarte rotningsland. Og denne bygda med si grenselause einsemd og armød stod alltid blind og hjartehard og reiste nidstong mot alle fattigfødde.»

Forholdene for fattigbarna i byene har vi også dystre beretninger om. Den danske dikteren Martin Andersen Nexø har i boken «Et lille kræ»

gitt en bitter skildring av sin oppvekstsituasjon i København rundt 1870-tallet. Vilåårene her var nok mye de samme som i vår «storby», Christiania:

«Børnene... måtte som regel leve deres barndom uden at vide, hvad det i menneskelig forstand vil sige at have en far. Han – «Manden» – som min lillesøster kaldte far, gikk hjemmefra ved firetiden om morgenen, når børnene vågnede, var han forlængst borte. Og når han vendte hjem om aftenen, havde moderen gerne sørget for, at de var til side, man vidste jo aldri, i hvad tilstand han var. Om søndagen sov han oftest til op ad formiddagen, klædte sig på – og gikk ud for at opsøge kammeraterne, kun når der kom besøg, kunne det ske, at han blev hjemme. Noget hjerteligt forhold kunne der aldrig komme ud af det, han forblev en fremmed – «Manden». (...) Det var en ren svir, når hendes (morens) arbejde lå således, at man kunne få lov at være med, som f.eks. ved ombæring af aviser. Ellers fik man mere andel i hendes pligter end i hende selv. Leg blev der ikke megen til, maden var knap nok og klæderne dårlige, med det vigtigste af alt, Glæden, var det småt bevendt. Industrialismen skabte tilværelsen om til et hevede for barnet.»

Puritanismens råd: «Arbeid og Stræbsomhed»

Oppdragelseslitteraturen vokste merkbart i løpet av det forrige århundrets siste halvdel. Stoffet ble nå popularisert og spredd på en annen måte enn tidligere, eksempelvis med jevnlige artikler i ukeblader som «For Hus og Hjem» og «Husmoderen».³³ Og budskapet nådde etter hvert ut til en større leserkrets. Framfor noe er det familiens og husmorens betydning som blir framhevet, som for eksempel her i et ukeblad fra 1886:

*«Thi paa denne Omsorg beror Menneskets og Nationernes Fremtid. Som Hustru og Moder udøver hun den nobleste Misjon i Familiens Skjød og i Menneskeheden: En Missjon for fred, for den fysiske og moralske Fornyelse, for Enighed og Lykke.»*³⁴

De rådene som ble gitt foreldrene i denne perioden, gikk i første rekke ut på at barna måtte disiplineres til en nøktern og strevsom livsholdning. «Arbeid og Stræbsomhed», «dygtige og retskafne Mennesker», «Bestemthed og Alvor» er ord som går igjen i litteraturen. Man kan gjerne karakterisere det som en puritanistisk innstilling. Var barna flittige, flinke og snille og utviste måtehold og nøysomhet, ville det helst gå dem bra. Bekymringene for hvordan det stod til med barna i arbeiderfamiliene var likevel større. Følgende sitat fra et oppdragelsesskrift i 1890 gir en god illustrasjon av hvordan man oppfattet dette problemet:

«Den alminnedelige Mands Børn opdrages saa at sige paa Gaden og paa Skolen, medens Hjemmet blot blir en Pleieanstalt, der mangel Gang knapt nok skaffer dem det nødvendige af Føde og Klæder. Dog ei alene de

daarligste Hjem, hvor Faderen er henfalden til Drik, og Moderens Ordens- og Arbeidssans som en Følge derafsvækket; men ogsaa i de bedre stillede Arbeiderfamilier er det ofte Brug og Skik, at lade Børnene tumle sig, som de vil paa Gaden i vild Leg. At dette bidrager til at Barnets moralske Sans i høi Grad slappes, at Aandslivet ikke udvikles, og at Spiren til det, som er ondt og stygt, tidlig nedlægges, viser Erfaringen os. Det drager Følger efter sig for hele Generationer (Slægter). Det er en Pligt for enhver Familiemoder tidlig at holde Børnene til Arbeid, Orden og Renslighed; dermed være det ikke sagt, at de skal udestænges fra al Leg; men Forældre med Erfaring og moralsk Sans, vil holde sine Børn saa vidt muligt borte fra vild Tumlen i de smudsige Gader tidlig og sent i Selskab medraa Kammerater, hvor den ene urene Taalemaade efter den anden lidt efter lidt som Gift sniger sig ind paa de Værgeløse.»³⁵

Barneredningens institusjoner etablerer seg

Når advarende formaninger som dette ikke nådde fram, når bekymringene tok overhånd i borgerskapet, hadde man andre tiltak å ty til overfor arbeiderklassen. De barnereddende tiltakene som til å begynne med bygget på privat veldedighetsarbeid, hører denne perioden til. Utviklingen av slike startet ved inngangen til 1840-årene og vokste kraftig fram mot århundreskiftet.³⁶ Fram til rundt midten av det forrige århundret hadde omsorgen for barna i all hovedsak vært foreldrenes ansvar. Barneoppdragelsen tilhørte privatsfæren. I løpet av andre halvdel av 1800-tallet endret dette bildet seg. Det offentlige trer nå inn i barneomsorgen. Dette skjedde dels ved at oppgaver ble flyttet ut av familiene, og dels ved at nye felter for omsorg ble etablert. Ansvar for barna skulle heretter hvile på tre pilarer: familien, private veldedighetstiltak og det offentlige. Sammen skulle de sikre barnas oppvekst- og livsbetingelser og ivareta oppdragelsens oppgaver. Ansvarsfordelingen hang sammen med at barna ikke lenger ble ansett som utelukkende å være foreldrenes ressurs; i et lengre perspektiv utgjorde de en nyttig ressurs også for samfunnet.

Utviklingen ble påskyndet av den armoden som bredde seg blant almuens barn. Side om side gikk den private veldedighet og det offentlige inn på det feltet som tidligere hadde vært familiens anliggende. Men det ble ikke gjort uten først å understreke foreldrenes eget ansvar. Siktemålet for tiltakene var å sikre «Arbeiderklassen for Demoralisation», som det ble uttrykt i 1850-årene. Kvinner og menn blant embetsstanden og i borgerskapet slo seg sammen i forskjellige selskap til sakens fremme. Blant de første selskapene var «De Nødlidendes Venner» i Trondheim som også stod bak landets første såkalte barneasyl. Til det samme engasjementet hørte etableringen av redningsanstalter eller forbedringsanstalter hvor barn fra åtte-niårsalderen ble internert.

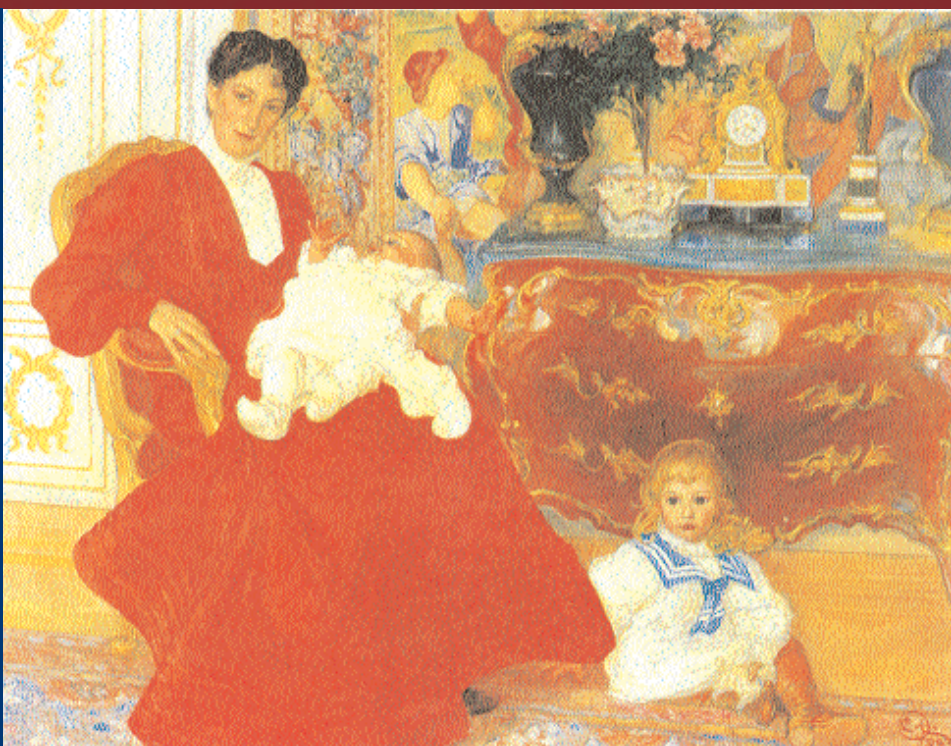
Barneasylet som var en før-skoleinstitusjon for barn ned til to-tre årsalderen, var imidlertid det tiltaket som fikk størst utbredelse. I 1850-årene var det allerede etablert 11-12 asylr rundt om i landets største byer, og i 1905 var antallet 27, og her hadde til sammen rundt

2400 barn daglig tilhold.³⁷ Det overrasker lite at nærmere halvparten av disse var lokalisert til østkantstrøkene i hovedstaden. Hovedstadens rådmann var ikke i tvil om institusjonenes berettigelse:

*«Spørges der om Nødvendigheden af saadanne Asylers Opprettelse hos os, da vil vel Ingen, som kjender, hvorledes fattige Børn fødes, klædes, opdrages og bevogtes, naar Forældrene ere borte fra dem, tvivle om, at disse ogsaa i vor Stad være nyttige, naar de rigtigheden organiseres.»*³⁸

Men asyletableringen hadde også et videre samfunnsnyttig perspektiv. man så nemlig for seg en langsiktig gevinst for landet ved at barneasylene var kriminalitetsforebyggende, reduserte barnedødeligheten og styrket skolevesenet. Med slike utsikter i bakhånd var barneoppdragelsen så langt fra noe man helt og holdent kunne overlate til foreldrene. Borgerskapets kvinner og menn hadde en moralsk plikt på seg til å melde fra om barn som ble forsømte, slik at asyls folk kunne komme til og rette opp skadene. Barneasylets målsetting var todelt: Det var et tilbud om barnetilsyn for mødre som måtte ut i arbeid, men også et samfunnsnyttig oppdragelsestiltak.

Barneoppdragelsen i det forrige århundret stod i brytningenes tegn. Det var århundret som ble påvirket av opplysningstidens ulike signaler; som åpnet øynene for barnlig skjønnhet og idyll, men som også visste å stille krav til den samfunnsressursen barna bar med seg. Det var århundret som skjerpet klaseskillene; som stilte fattigbarna på harde prøver, som kunne rive opp gammelt familiesamhold og føre mangt et barn ut på flyttefot, men som også gav det nye muligheter gjennom omsorgstiltak og skolegang. Det var århundret som gjorde barndommen til et offentlig anliggende; som brakte oppdragelsen ut av foreldrenes hender alene, men som også sørget for å stramme disiplineringens grep i ulike institusjoner. Mellom det gamle bondesamfunnet og industrialiseringens «moderne» Norge hadde barndommen blitt satt på prøve. Kunne «Barnets århundre» som var like om hjørnet, bringe med seg et engasjement, et samlende program for videre utvikling av barnas kår?

Det lykkelige barnet

Ill.: Carl Larsson

4. Det lykkelige barnet

«Jag åter är viss at allt blir annorlunda endast i den mån människonaturen omvandlas och att denna omvandling kommer att ske, icke när hela mänskligheten blir kristen, men när hela mänskligheten vaknar till medvetande om «generationens helighet». Detta medvetande kommer att göra det nya släktet, dess tillblivelse, dess vård, dess uppfostran till den centrala samhällsuppgiften; den kring vilken alla seder och lagar, alla samhällsinrättningar ordna sig; den ur vars synspunkt alla andra frågor bedömas, alla viktiga beslut fattas». ³⁹

Ellen Keys visjoner om «Barnets århundre»

Slik uttrykte den svenske forfatteren Ellen Key (1849-1926) seg på en av de første sidene i sitt tobinds verk «Barnets århundrade». Verket kom ut i 1900, og det var stilet til «alla de föräldrar vilka i det nya århundradet hoppas dana de nya människorna». Boktittelen hennes ble det nye århundrets betegnelse. Senere ble verket oversatt til 13 språk, og nylig ble det utgitt på nytt i nabolandet. Det første bindet fokuserte på spørsmål av sosialpolitisk og juridisk karakter, mens det andre tok opp emner knyttet til oppdragelse og utdanning. Ellen Key ville vekke «hela mänskligheten», som hun sa, «till medvetande om generationens helighet». Forfatteren var ambisiøs på barnas vegne. Å oppdra et barn, hevdet hun, «*betyder att bära sin själ i sina händer, att sätta sina fötter på en smal sti. Det betyder att aldrig utmana faran att i barnets blick möta den köld, som utan ord säger oss att barnet finner oss otillräckliga eller otillräkneliga; det betyder att ödemjukt inse huru möjligheterna att skada barnet äro otaliga, att gagna det få.*» ⁴⁰

Helst ønsket Ellen Key seg et samfunn hvor barnet fikk «välja sina föräldrar» selv, og hvor det hadde «rätt att också få vara «stygtt.» Skolen burde være fri for karakterer og eksamen og ikke starte før barna var i tiårsalderen. Hun ønsket frihet for barnet til selv å erfare sin verden:

«Barnet har sin egen oändliga värld att finna sig till rätta i, at eröva, att drömma sig kvar i – men vad erfart det? Hinder, intrång, rättelser, hela dagen igenom. Barnet skall alltid låta bli något, eller göra något annat, tycka något annat, vilja något annat, än vad det gör eller tycker eller vill; alltid släpas i en annan riktning än dit dess håg går. Och allt detta ofta av idel ömhet, vaksamhet, iver att rätta, att råda, att hjälpa, att fullkomna, att tillryxa och polera det til lilla människoämnet till et fullkomligt föremål i modellserien: mönsterbarn!» ⁴¹

Med ord som dette tok Ellen Key med seg Rousseau inn i vårt århundre. Hun ville at barna skulle få utfolde seg og være virksomme

uten at de voksne grep forstyrrende inn, eller som hun spissformulert det: «uppfostrans största hemlighet ligger innesluten just i – att icke uppfostra?!»⁴² I tillegg ivret hun for en omfattende beskyttelseslovgivning for kvinner og barn. Om frihetsvisjonene for barna kunne virke høystemte og uoppnåelige, var Ellen Keys sosialpolitiske reformkrav mer realistiske.

Barnepolitisk opprustning

I Norge ble det i årene mellom 1880 og 1920 innført flere viktige barnepolitiske reformer. De gav uttrykk for en ny forståelse av barnas behov. Den ene loven fulgte den andre.

Folkeskolen

Det begynte med skolelovene av 1889. Her ble den gamle almueskolen løftet til en folkestyrt, allmenndannende skole. Den bærende ideen i det nye skoleprogrammet var foreldrenes rett og ansvar med hensyn til undervisning og oppdragelse, og at alle skulle stilles likt. Betalingsklassenes tid var forbi. Innholdet skulle innrettes etter barnas forutsetninger. Målet var at den nye skolen skulle bli en barneskole for alle samfunnsklasser.

Barnevernet

Etter skolen stod snart barnevernet for tur. Med loven om «forsømte Børns Behandling» av 1896, eller Vergerådsloven som den populært ble kalt, var statliggjøringen av barnevernet fullendt. Loven trådte i kraft i 1900, og dermed var Norge det første land i verden som fikk et offentlig barnevern. Vi lå i front av den internasjonale utviklingen med en lov som var mønsterdannende for andre lands lovgivning på området. «Barmhjertighetsgjerningen» i omsorgen for de forsømte barna var heretter et tilbakelagt stadium, vi stod overfor «et statsformaal af høj rang,» hevdet lovens initiativtaker.⁴³ Loven bestemte at kommunale nemder, vergerådene, skulle trå til når foreldrene eller foresatte forsømte sitt ansvar. Dette kunne skje i form av formaninger og advarsler til foreldrene, opphevelse av foreldremyndigheten eller ved bortplassering av barna i anstalter som barnehjem, skolehjem og tvangsskoler. Lovens målsetting var at dette ikke skulle være straff, men oppdragelse til lovlydighet.

Barnas rettigheter

Barnearbeidet i industrien var et annet reformfelt. På lik linje med andre land i Europa ble det for alvor satt på dagsorden i 1890-årene. I 1892 ble den første verneloven vedtatt. Den innførte blant annet aldergrense på 12 år for fabrikkarbeid, forbød nattarbeid og satte begrensninger på arbeidsdagens lengde. Samme år ble det for øvrig

vedtatt en lov om underhold av uekte- og ektefødte barn, den dannet opptakten til «de Castbergske barnelovene» av 1915. Juristen og politikeren Johan Castberg, i nært samarbeid med Katti Anker Møller, var initiativtaker og pådriver under forarbeidet. Lovenes siktemål var å regulere barns rettsstilling i og utenfor ekteskap, eksempelvis ved innføring av lik arverett. Den første loven gjaldt «barn hvis foreldre ikke har inngått ekteskap med hverandre»; den søkte å regulere rettighetene til de uektefødte barna blant annet ved å gi bestemmelser om farens plikter. Den andre loven tok for seg «foreldre og ektebarn»; her ble bestemmelser om bidragsplikter og om hvem av foreldrene barnet skulle være hos, når foreldrene var uenige om det, lovhjemlet. Den tredje loven ble gitt ut fra en erkjennelse om at det ikke var nok med den andre lovens innskjerping av farens plikter. Loven om «forsorg for barn» ga derfor trengende mødre rett til å kreve økonomisk hjelp av kommunen under svangerskap og barsel.

Med lover som dette var barnas *rettigheter* sikret på en helt annen måte enn tidligere. Etter langdryge prosesser var barnas sak i politikken løftet fra ord til handling. Nå skulle lovenes intensjoner oppfylles. Sammenlignet med utviklingen ellers i Europa viser de forskjellige reformene at Norge beholdt sin posisjon som et av de ledende land på det barndomspolitiske området.

Men hva skjedde på det holdningsmessige planet? Fikk barna adgang til «sin egen oändliga värld att finna sig till rätta i,» slik Ellen Key ønsket, eller ble det som før for barna, bare «hinder, intrång, rättelser, hela dagen igenom»? Ellen Keys frihetsvisjoner lå nok utenfor rekkevidde. Men en oppmykning av de strengeste oppdragelsesverdiene fant likevel sted. Noen sentrale endringer lar seg etterspore.

Tre «felttog» inn i «Barnets århundre»

To tiår på hver side av århundreskiftet peker seg ut i oppdragelseshistorien: 1880-årene og 1930-årene. Radikale strømninger og heftig debatt i kulturlivet og politikken kjennetegner begge tiårene. Flere «felttog» på barneoppdragelsens område ble innledet som følge av 1880-årenes debatt, noen ble på det nærmeste avsluttet i 1930-årene; andre trakk det lengre ut med. Vi skal se på tre karakteristiske temaer fra denne innledende fasen av «*Barnets århundre*»: *fysisk straff av barn i skole og hjem, barnas indre liv og seksualitet og jentenes oppdragelse*.

Fysisk straff av barn i hjem og skole

Bruk av fysisk straff overfor barn ble tidlig på 1880-årene et brennbart tema. I litteraturen ble den tradisjonelle barneoppdragelsen angrepet fra Bjørnsons side med fortellingen «Støv», fra Alexander Kielland med roman «Gift» og noen år seinere fra Gabriel Finne med «Doktor Wangs Barn». Kritikken hørte ikke lenger bare de intellektuelle kretser til. Avisoppslag kunne fortelle om stygge prylehistorier. I Bergen var eksempelvis et barn blitt straffet til døde i skolen.⁴⁴ Foreldrene reiste rettssak, men den førte ikke fram. I hovedstaden hvor klagene mot

bruk av fysisk straff i skolen var mange, innskjerpet man overfor lærerne at «Slag i Hovedet» ikke måtte benyttes. Tiden var moden for et stortingsvedtak. Et forslag som bare var ment å innføre noen restriksjoner i straffebruken, blant annet at lærere ikke straffet «under opprørt Sinds-stemning», ble lagt fram. Den konservative pressen reiste motstand, lærerstanden mente at de bare brukte riset i «kjærlighedens tjeneste», skoledirektørene ristet på hodet og biskopene likeså.⁴⁵ Det hjalp ikke at foreldrene på arbeidermøter fortalte om hvordan barna deres fikk «Ørefigener saa Blodet Skvættede». Forslaget ble nedstemt før det nådde Stortingssalen.

Tema for neste kapittel i 1880-årenes straffedebatt var de gamle paragrafene om «Hustugten» hjemlet i Norsk Lov av 1687. Det ble hevdet at loven gav «vredagtige og oppfarende Foresatte» for frie tøyler, den hadde vist seg «brutal og sørgelig i sine Følge».⁴⁶ Her ble resultatet at en ny lov om «Indskrænkning i Anvendelse av legemlig Revselse» ble innført i 1891. Foreldrenes rett ble nå begrenset til «maadeholden legemlig Revselse». Ettertiden skulle vise at det ennå gikk et hundreår før et lovforbud mot foreldres bruk av fysisk straff ble innført.

Protestene økte. Ellen Key viet temaet stor oppmerksomhet, og hun var ikke nådig i sin dom. Hun kunne fortelle om en barnevenn av seg som i aftenbønnen sin hadde sagt: «Gode Gud, slit armarna av mamma, så hon inte kan slåss mera!». Mødre og fedre måtte lære seg til å oppdra «med huvudet i stället för med henderna,» sa Key og tilføyde: «De barn, som slå igen när de bli slagna, aro av alla de mest löftesgivna.»⁴⁷ Av selvbiografiske beretninger og minnemateriale fra de første tiårene av vårt århundre framgår det at fysisk straff var noe de aller fleste kjente til eller selv hadde vært utsatt for i skolen. Et eksempel er denne beretningen fra Hønefoss:

*«Det var ikke så fæle greiene, forstår De. Det kunne hende læreren var i dårlig humør! Da ble det litt mere, men som regel en 4-5-6 slag, ikke så harde heller. Men vi syntes det var skam! Det var straffen! – Spanskrøret var ca. 7-8 mm tykt og ca. 60-65 cm langt. Har hørt fra andre skoler, at de la det i vand, for at det skulle bli mykt og sleisent og gi mere klem. Men ikke på Hønefoss folkeskole, det jeg vet om.»*⁴⁸

Straffeutmålingen varierte med forseelsens alvor, og lærernes reaksjoner var ofte individuelt betinget. Skulking, banning, røyking, slåsning og tyveri ble det slått hardest ned på, mens uro i undervisningen, dovenskap og dårlig lekselesing ble ansett som mindre forseelser. Ved siden av riset som var den «lovlige» og regulerte formen for staffeutøvelse, beretter minnematerialet om et stort arsenal av ureglementerte staffer som lærerne kunne ty til. Det kunne eksempelvis være «kvartlugg», «halvlugg» og «hellugg» alt avhengig av hvor hardt læreren drog eleven etter håret, eller «lusing», «kinnhest» og «øresus» som var ørefikens tilnavn.⁴⁹ Registeret over forskjellige former for ydmykende, psykiske straffer er også rikholdig. Uttrykket «å stå skolerett» har vi overtatt fra lærerens bruk av overhøring og reprimander i klassens påsyn. Andre former for uthenging av eleven kunne være bruk av «skammekroken», klassens «svartkiste» eller «skammepult».

Men det verste for mange gutter var å bli satt på «jentepult» med ansiktet vendt mot en ren jenteklasse. Det var fornedrende og skamfullt å havne i jenteklassen. Straffens angstskapende hensikter ser også ut til å ha hatt sin virkning. Minnematerialet taler sitt tydelige språk, noe av det de eldre husker aller best fra barndommen er skolestraffen. Frykten for «riseværelse» på Lakkegata skole i Oslo står klart i erindringsbildet hos en tidligere elev:

*«Der hang det fullt av spanskrør på veggen og det var en benk som delinkventen ble lagt tvers over. Overlærer og skolelege, klasseforstander og fyrbøter var tilstede. Fyrbøteren var bøddel, det var han som slo. Det grøsset i oss, for fyrbøteren var kjent bryter. Jeg tviler på om rommet noengang var i bruk, men det ble fortalt at en av guttene i naboklassen var tatt med og var blitt vist riset».*⁵⁰

I løpet av 1920-årene avtok bruken av legemlig straff i skolen, og med folkekelelovene av 1936 ble det innført forbud mot bruk av slik straff. Men i hjemmene gikk utviklingen mye tregere. En gallupundersøkelse i 1946 avslørte at nær 50 prosent av foreldrene hadde gitt barna sine juling. Like etter krigen var tiden endelig moden for et nytt framstøt mot dette uvesenet i barneoppdragelsen. I løpet av 1930-årene hadde idealister og fagfolk kommet på banen i omsorgen for barna. Blant de fremste var barnepsykiateren Nic Waal og barnepsykologen Åse Gruda Skard. De brukte krigens erfaringer for det de var gode for, Nic Waal sa det slik:

*«Ris av barn er ikke på noen måte bedre enn tyskernes tortur av fanger. Virkningen på barna er lettere å forstå når vi husker på hva fangene har fortalt om seg selv. De sterke og fryktesløse holdt munn, men næret en dyp forakt og et glødende hat til dem som plaget dem. De nervøse og engstelige fikk panikk og føyde seg, men deres hat var ikke mindre. Tenk da hvordan barn føler det. De voksne som «torturerer» dem er mange ganger større og sterkere, og det er dem som barna opprinnelig hadde tillit til og var glad i. Skrekken og skuffelsen blir dobbelt så stor. Forsmedelsen føles dobbelt pinlig. Det vitale og selvstendige barn føler en iskald forakt og en indre hån for de voksne, de lure barna venner seg snart til å bli øyentjenere.»*⁵¹

Men ennå skulle det ta tid før «felttoget» mot fysisk straff av barn var i mål. I 1980-årene ble temaet satt under ny debatt. Både i Sverige og Finland hadde foreldrenes refselsesrett nylig blitt avskaffet. I Norge var lovgrunnlaget uklart. Vi hadde ennå ikke innført et tilsvarende, entydig forbud mot å legge hånd på barn. Nordisk Råd oppfordret til ensartede nordiske bestemmelser på området.⁵² Fra Justisdepartementets side ble det i 1982 påpekt at det ikke var mulig «å si noe sikkert om foreldrenes fortsatte adgang til å anvende lempelig fysisk refsing overfor sine barn».⁵³ Samtidig fortalte medieoppslag og nye gallupundersøkelser at riset sannsynligvis ennå ble brukt i mange hjem. I 1970 mente hele 73 prosent at foreldre burde ha adgang til å gi sine barn fysisk straff, i 1978 var tallet sunket til 60 prosent. I 1983 så

det imidlertid ut til at utviklingen hadde slått retrett, nå svarte nemlig 68 prosent at de var motstandere av forbud mot ris.⁵⁴ En milepæl ble endelig satt i 1987. Barneloven av 1981 fikk nå en tilføyelse hvor det het: »Barnet må ikke bli utsett for vald eller på annen vis bli handsama slik at den fysiske eller psykiske helse blir utsett for skade eller fare.»

I begynnelsen av 1990-årene ryddet Høyesterett av veien den siste rest av tvil om hvor forbudsgrensen gikk. To saker kom opp for retten, den første gjaldt bruk av straff i hjemmet, og den andre gjaldt skolen. I en ankesak fra herredsretten stod en 23-årig far tiltalt for å ha gitt sin sønn på litt under to år «et knips på munnen».⁵⁵ Mens barnet sov i en sprinkelseng ved siden av foreldrenes seng, skjedde følgende:

«(Far) la seg da slik at han hadde den ene hånden inn gjennom sengegjerdet på barnesengen. Dette førte til at sønnen bet faren i hånden. Smerten fra bittet fikk faren til spontant å knipse gutten på munnen slik at han fikk hoven leppe og et sår på innsiden av leppen som det blødde fra. Gutten begynte også å gråte, men moren kom fort til, fikk tatt ham opp og trøstet ham.»

Høyesterett straffet faren med en bot på kr. 1000,- for legemsfornærmelse.

Den neste saken dreide seg om lærernes refelsesrett. I 1993 stod en 53-årig mannlig lærer tiltalt for legemsfornærmelse overfor tre elever i tiårsalderen.⁵⁶ Legemsfornærmelsen bestod i lugging og «lette slag i ansiktet». Læreren ble idømt en betinget fengselsstraff på 18 dager og kr. 10 000,- i bot for å ha overtrådt grunnskolelovens forbud mot bruk av kroppslig refselse. Den dømmende makts siste instans hadde talt. To viktige, prinsipielle grenser for ettertiden var dermed satt for foreldrenes og lærernes adgang til bruk av fysisk straff overfor barn.

Barnas indre liv og seksualitet

I et annet «felttog» under første halvdel av «Barnets århundre» som hadde nærhet til straffetemaet i barneoppdragelsen, ble oppmerksomheten rettet seg mot barnas seksualitet. I tiårene før århundreskiftet var advarslene ikke til å misforstå. En sogneprest formulert seg eksempelvis på denne måten i 1872: «At dovne sig eller lege i varme bløde Senge kan give Anledning og Fristelser til Onder, som ikke kan nævnes, hvoraf kommer Nervesvækkelse, Tungtsind, Vanvid og andre Sygdomme.»⁵⁷ Perspektiver som dette var ikke nye. I sinnsykepleien hadde man blant annet lenge sett på onani som en av de vanligste årsakene til utvikling av sinnssykdom hos gutter.⁵⁸ Guttene burde absolutt ikke gå med hendene i bukselommene, de skulle sove med armene over dyna, og for øvrig ble det advart mot at barn red kjepphester, satt med korslagte ben og skle på trappegelenderne - alt slikt kunne føre til at «visse Legemsdele» ble pirret. Det var barnas alminnelige bluferdighet man var mest opptatt av:

«Barnet maa aldri se Noget, der kunde krænke eller slappe dets Sands

for Blufærdighed; sit eget Legeme maa det tidligt lære at værne om med omhyggelig Bedækning. Dets Følelsessands maa ikke kildres; al pirrelig Berørelse af dets Legemsdele er ganske farlig og maa ikke tilstedes enten af Barnepigen eller Barnet selv(...) Men hvor letsindig omgaaes ikke mange Mødre med sine Børn, især naar de skal af- og paaklædes! Da blir Børnene helt blottede; man lader dem løbe nøgne om og dræber Blufærdighedsfølelsen hos dem allerede som Spire.»⁵⁹

Barneseksualiteten var et vanskelig tema, og holdningene var delte selv i mer radikale kretser. Ved inngangen til århundet viet eksempevis Ellen Key emnet liten oppmerksomhet. Hun hadde tydeligvis en mer restriktiv holdning til barnets kroppslige blygsel og «kyskhetskänslan». Først i 1930-årene vant en ny forståelse terreng. I likhet med straffespørsmålet ble barneseksualiteten nå sett i perspektiv av nye teorier innen fag som pedagogikk, psykologi og barnepsykiatri. Motsetningen mellom utfoldelse og kontroll ble et overordnet spørsmål. Sigmund Freud og Wilhelm Reich var to av tidens sentrale inspirasjonskilder, og barnepsykiateren Nic Waal og legen Karl Evang, som ble helsedirektør i 1938, var blant dem som brakte teoriene deres til Norge. Begge hørte de til den radikale kretsen rundt foreningen «Mot Dag». Seksualopplysning og mentalhygieniske spørsmål ble nå satt på dagsorden med faglig tyngde og prestisje. Et av psykoanalysens budskaper var at undertrykte seksuelle impulser kunne føre til komplekser og nervøse lidelser. Derfor ble det sett på som nødvendig og viktig å opplyse foreldre om en slik sammenheng, og å oppfordre dem til å ta hensyn til det i barneoppdragelsen. «Mentalhygienisk Kontor» ble stiftet i 1931, og med stor entusiasme ble «Populært tidsskrift for seksuell opplysning» utgitt fra 1932. Tidsskriftet ble nok også lest av mange ungdommer med lommelykt under dynen i 1930-, 40-, ja, helt opp i 1950-årene

Blant pedagogene hadde Anna Sethne allerede i 1928 etablert «Norsk seksjon for Ny Oppdragelse». Sammen med personer som Erling Kristvik og Olav Storstein gikk hun i bresjen for reformpedagogikken som seilte opp med sin kritikk av puggeskolen og lansering av nye læringsmodeller som arbeidsskolepedagogikk, aktivitetslæring, dialog og gruppearbeid. Barnepsykologien og psykoanalysen sørget for at moderne barneoppdragelse ble en motesak i akademiskerkretser. Harald Schjeldrup og Åse Gruda Skard akslet oppgaven blant psykologene. Det var grotid for en ny lære i barneoppdragelsen.

Innen skjønnlitteraturen skrev forfattere som Sigrid Undset, Aksel Sandemose og Johan Borgen om barndommen. I Sigurd Hoels forfatterskap finner vi eksempler både på den nye innsikten i barnesinnet og på psykoanalysens syn på pottetrening og seksualliv. Hoel var for øvrig i noen år gift med Nic Waal, og han hentet ganske sikkert mye inspirasjon i samværet med fagmiljøet rundt henne. Hoels roman «Veien til verdens ende», som utkom i 1933, har vunnet anerkjennelse som en av de mest inntrengende barneskildringene fra denne perioden. Fortellingen handler om lille Anders' følelsesliv og tankeverden fram til et begynnende ungdomsliv. Ytre forhold og handlinger er av under-

ordnet betydning. Det er sanseopplevelsene, barnets undring og relasjonene til de nærmeste menneskene rundt Anders som står i fokus: «Først var det mor (...) Ellers var far den øverste (...) Men aller øverst var nok Gud.» Hoels freudianske påvirkning var ikke til å ta feil av, men beretningen om Anders var likevel fri for primitive, psykoanalytiske tolkninger som man ellers så mye av på denne tiden.

I romanen «Jeg er blitt glad i en annen», som utkom i 1951, tok Hoel opp psykoanalysens syn på pottetrening. Vi møter her psykoanalytikerens Johan som tror at man kan få en tvangspreget karakter, hvis man blir tvunget til å sitte på potte for tidlig. Dette spesielle synet på pottetrening skulle få andre og mer vidtrekkende konsekvenser enn de rent litterære. At det opprinnelig var en side av den psykoanalytiske teori, ble snart glemt. Et råd til foreldrene fra de lærdes side ble at barna ikke burde settes på potte før i to-treårsalderen. Dette ble «god tone» i det budskapet helsestasjonene her til lands gikk ut med – til forskjell fra andre land i den vestlige verden. I England var det eksempelvis vanlig å starte renslighetstreningen allerede i tremånedersalderen.

Barnas seksuelle impulser og lystbehov ble i den nye barnepsykologien akseptert som naturlige og normale handlinger. Om ikke barneonani akkurat var ønskelig, så skulle foreldrene i hvert fall passe seg vel for å straffe eller skremme barna med trusler om farlige sykdommer og «stygge menn». Barnet burde få være i fred med sine handlinger eller bli avledet med lek, mente Åse Gruda Skard. Reaksjonene lot ikke vente på seg. Talsmenn for slik oppdragelseslære var en fare for den unge slekt, et «vidnesbyrd om våre forfedres animalitet», som en motagitor uttrykte det. Men barnepsykologien svarte standhaftig tilbake at driftshemming og impulskontroll hos barnet var ødeleggende for dets senere liv. Harald Schjelderup kunne fortelle om all den «forspilte livsglede» han hadde sett som praktiserende psykolog. Årsaken til dette lå i «den gjengse oppdragelse,» hevdet han.⁶⁰ Driftslivet hørte barnedommens hemmeligheter til, og her ble mye av grunnlaget for den voksnes skjebne lagt.

Den ufarliggjøringen av barnets impulser som 1930-årenes nye lære i barneoppdragelsen tok til orde for, lot seg ikke drive tilbake i årene som fulgte etter krigen. Tendensen gikk entydig i retning av større forståelse for barns indre liv og en mer fordomsfri holdning til deres seksualitet. Det ble ansett som en høyst naturlig foreteelse at barnet gransket kjønnsorganene sine, og de burde få gjøre det uten innblanding fra foreldrenes side. I dr. Spocks populære foreldrebok fra 1970-årene om «sunn fornuft i barnestell og oppdragelse» blir barnets interesse for kjønnsorganene totalt avmystifisert: «I slutten av det første leveår oppdager de kjønnsorganene sine på samme måte som de oppdager fingrene og tærne, og behandler dem på samme måten også.»⁶¹

Jentenes oppdragelse

Det tredje «felttoget» handler om jentenes oppdragelse. Rundt århun-

dreskiftet ble også dette temaet gjenstand for ny interesse. I en «bok for mødre og døtre» fra 1886 står følgende å lese:

«Mange hundrede piger ødelægges fortiden simpelthen af mangel paa noget at gjøre. Dette er langt fra ganske deres egen skyld. De er ikke blevene anvist noget arbejde af deres paarørende, og de har ikke tilstrækkelig energi til at begynde paa noget selv, og saa bliver deres liv spilt. De døser morgenen hen, klæder sig paa og gaar ud, driver dagen igjennem, gjør visitter eller søger forskjellige adspredelser, saaledes gaar det maanedes og aar.

*Dette liv virker naturligvis paa deres karakter; de bliver egenkjerlige, smaalige og sneverhjertede. De glæder sig i sladder, bryder sig kun om skinnet og beundring og ser hen til ægteskab som livets maal. Forstandige folk af begge kjøen foragter dem, at de intet gjør, men de gjør dog uberegneligt ondt. De fornedrer kvinneligheden, der burde have en løftende indflytelse.»*⁶²

Det var døtre av velstående foreldre denne forfatteren var opptatt av. Hvordan skulle deres interesser og talent utvikles, hvordan kunne de best ivareta sine egne muligheter i samfunnet? Slike spørsmål hørte tiden til. Heretter måtte oppdragelseslæren også interessere seg for jentenes karriere og ikke bare guttenes. Den oppfatningen som gikk ut på at «alvorligt arbejde gjør en ung pige lidet tiltrækkende og tækkelig», måtte endres. Antakelser som dette var ikke en tanke verd, mente forfatteren og forklarte seg i et bilde vel tilpasset sitt publikum:

*«Personlige tillokkelser taber snart sin tiltrækning, dersom der intet findes bagved. Smil, der sættes paa som en broche og tages af, naar selskabet er gaaet, er ikke en virkelig juvel, men det smil, som er udtrykket for et venligt, oprømt sind, har en skjønhed, som ikke forgaar, men tiltager i tiltrækning og oplyser endog de tarveligste træk».*⁶³

Likestillingsspørsmålet i barneoppdragelsen skulle bli et vedvarende tema i kjølvannet av kampen for kvinnes frigjøring gjennom hele «Barnets århundre». Lenge handlet det i hovedsak om å bygge opp en karrierebevissthet blant borgerskapets jenter, slik at også de fikk adgang til samfunnsgoder og muligheter som hadde vært forbeholdt guttene. Klasseperspektivet i den nye interessen for jentenes muligheter var lite tildekket. Tjenestepikene som var rekruttert fra samfunnets lavere klasser, var eksempelvis også gjenstand for bekymring. Men deres manglende oppdragelse kom til uttrykk på en annen måte. De opponerte mot sitt herskap – ja, de stilte til og med opp i «høihælende lakske og sprukne silkeliv» når de skulle skure gulv.⁶⁴ Ved inngangen til århundret fikk vi en heftig debatt om sentrale, kvinnepolitiske rettighetsspørsmål. Diskusjonen rundt «de Castbergske barnelovene» kunne eksempelvis samle massemøter med opptil 3000 frammøtte.

Seinere kom andre spørsmål opp, blant annet knyttet til muligheter og valg i utdanningssystemet og til synlige og skjulte, kjønnsavhengige mønstre i barneoppdragelsen. Etter hvert ble de rene jenteklassene

avløst av blandingsklasser, og det ble vanlig at mødrene sa til døtrene sine: «Skaff deg en utdanning før du gifter deg – for sikkerhets skyld!». Forskningsresultater både fra utlandet og her hjemme viser imidlertid at det ennå er langt igjen til mål for dette «feltoget». Gjennom flere studier har det for eksempel blitt dokumentert at foreldre har ulike forventninger og velger forskjellige oppdragelsesmetoder for gutter og jenter. Et mønster som går igjen fra flere undersøkelser, er at guttenes oppdragelse er sterkere innrettet mot prestasjoner enn jentenes, og at det særlig er fedrene som følger opp guttene på dette området.⁶⁵ Observasjoner av samspillet mellom voksne og barn i barnehagen viser blant annet at guttene får mer oppmerksomhet enn jentene.⁶⁶ En evaluering i 1996 av grunnskolens arbeid for likestilling bekrefter at tradisjonelle kjønnsrollemønstre også gjør seg gjeldende i skolen.⁶⁷ Jentene foretrekker språkfag, guttene naturfagene. Guttene dominerer i klasserommet og liker bedre å konkurrere og diskutere, mens jentene foretrekker den kontaktskapende «småpratene». Gutter og jenter søker forskjellige veier til kunnskapen, men det betyr ikke at jentene er mindre vitebegjærlige. Lønn og status er viktig for guttene når de vurderer framtidig yrkesvalg, mens jentene heller framhever at de vil arbeide med mennesker og ha tid til å ta seg av sine egne barn. Kort sagt: De voksnes atferd og forventninger overfor barna i hjemmet, barnehagen og skolen er fremdeles påvirket av at det forgår en rangering mellom gutter og jenter. Og i skolen får fremdeles guttene bedre uttelling for sin atferd enn jentene.

Mors lune rede

«I alle familier der begge foreldrene fikk leve, var det mange barn, og de fleste vokste opp. Seks barn var liksom det vanlige. (...)

Leilighetene var små, og inntil 1910 alle sammen uten gass, elektrisitet og w.c. Men hver leilighet hadde sitt eget kjøkken med spring og vask. Ingen hadde bad (...)

Enda vi kjente alle i gaten, var vi aldri inne i stuen hos noen, unntagen hvis vi hadde gått ærend og kom til å banke på feil dør.(...)

Jeg kan ikke huske at jeg var ordentlig inni noen leilighet, bortsett fra noen ganger jeg så på lik.» ⁶⁸

Sitatene ovenfor er hentet fra historikeren Sverre Steens erindringsbok «Guttene i gaten.» Steen vokste opp i Bergen like etter århundreskiftet. Han minner oss om de store forandringene som har skjedd i løpet av «Barnets århundre», og som har ført til vesentlige endringer i barns oppvekstvilkår. Går vi et halvt hundreår fram, til det første tiåret etter krigen, er vi inne i en periode preget av gjenreisning og optimisme i Norge. Avstanden tilbake til Steens barndom synes lang. Perioden fra 1950- og 60-årene og fram til 1975 brakte med seg en vekst i folketallet på 30 prosent og en tre-firedobling av produksjonsvolumet.⁶⁹ Målt mot den tiden som lå forut og den som kom etter, er 1950-årene blitt holdt fram som barnas gullalder, eller som barnas tiår i «Barnets

århundre». Grunnene til dette er flere; tre er spesielt iøynefallende.

Husmødrenes tid

For det første var 1950-årene tiden da *husmødrene* virkelig gjorde sitt inntog i landet. I 1950 var tallet på husmødre 674 000; i 1960 var det økt til 745 000.⁷⁰ I den økonomiske politikken la man opp til at familiene skulle leve på mannens inntekt, og menn ble lønnet langt bedre enn kvinner. «Gå husmorveien», ble det annonsert med i pressen. Lærde i samfunnsøkonomi spurte sågar om det var lønnsomt for samfunnet å gi kvinner utdanning.⁷¹ Etter å ha opptatt plasser ved dyre, lukkede studier viste det seg nemlig ofte at kvinnene likevel søkte tilbake til kjøkkenbenken. Samfunnsøkonomisk sett var det dermed høy risiko for at investering ville gå tapt, ble det hevdet.

En neste faktor illustreres best av *fødselstallstikken*. To av tre kvinner giftet seg før de var 25 år, og de ønsket seg barn. Mens fødselstallene i 1930-årene årlig lå på rundt 40 000, stabiliserte de seg på 60 000 i 1950-årene etter en etterkrigstopp i 1946 på 70 000. Etter en nedgang i 1960- og 70-årene er fødselstallet i dag omtrent på det samme nivået som i 1950-årene.⁷² I løpet av et par tiår, fra 1930 til 1950-årene, hadde fødselstallet steget med 50 prosent. Men dette innbar ikke at det ble flere barn i familiene. Mens fem-seks barn pr. familie var det vanlige rundt århundreskiftet, var trebarnsfamilien det typiske i 1950-årene, og tobarnsfamilien normen ved århundrets utgang. Familieenhetene ble flere, og de var mindre i størrelse. Til bildet hører også at skilsmisene var sjeldne. Med 1950-årene fikk den klassiske kjernefamilien – far og mor og to-tre-fire barn – sitt gjennombrudd.

Samtidig opplevde vi en markert økning i familienes *levestandard*. Selv om familiens materielle vilkår i 1950-årene etter vår tids målestokk ligger langt tilbake, kunne man nå begynne å bruke penger til annet enn det som var helt nødvendig. Familienes utgifter til bolig og mat var et mindre inngrep enn tidligere, og man kunne koste på seg mer til klær, reiser og nytelsesartikler. Forbruket økte – siden århundreskiftet var det blitt fordoblet.⁷³ Arbeidsdagen og arbeidsåret ble kortere, og mer tid kunne disponeres til fritid og ferier. Tre ukers ferie ble vanlig. Boligene kunne mange steder ennå være trange, men i byene hadde man likevel i gjennomsnitt ett rom til disposisjon pr. person. Tre-fireroms boligen ble en karakteristisk standard, og nye tekniske hjelpemidler ikke minst på kjøkkenet, gjorde sitt inntog. Den dagen kjøleskapet ble båret inn og mor serverte hjemmelaget is for første gang, er en begivenhet som går igjen i mange barndomserindringer fra denne tiden.

Morskjærlighetens forrang

Samfunnsendringer som dette gav familiene et «overskudd» som de kunne ta ut til barnas beste. Foreldrene fikk mer tid, større plass og bedre økonomi. I barneoppdragelsen var tiden moden for å sette «det

lykkelige barnet» på dagsorden, og nøkkelen til dette lå hos «den gode mor»:

*«Det er nu dokumentert, at moderlig omsorg i den spæde og tidlige barndom er livsviktig for den sjælelige sundhed. Det er en opdagelse på linie med opdagelsen af vitaminets betydning for den legemlige sundhed, og den er af umådelig vigtighed for den forbyggende mentalhygiejne».*⁷⁴

Det var legen og psykoanalytikeren John Bowlby fra den kjente Tavistock-klinikken i London, som hevdet dette. Ideen om «*moderskapet*», som Bowlby med stor kraft ønsket å gjenreise, vokste opprinnelig fram under Victoriatiden i England på midten av 1800-tallet. Den gikk ut på at det gode og riktige liv for kvinnen lå i fullbyrdelsen av morsrollen. I glede over den gaven hun hadde fått i og med barnets fødsel, skulle hun – den skjønne Moder – vie sitt liv fullt og helt til barnet. Det var i første rekke kvinnens rolle og ikke barnas behov dronning Victoria var opptatt av.

Hundre år seinere møter vi med Bowlby på nytt det idealiserte bildet av den hjemmевærende mor, men nå bør hun holde seg hjemme «for barnas skyld». Bakgrunnen for Bowlbys utspill lå i FNs tredje sesjon i 1948. Her ble det bestemt at forholdene for hjemløse barn som vokste opp i institusjoner, skulle granskes. Verdens helseorganisasjon (WHO) tilbød seg å ta ansvaret for å gjennomføre en studie av institusjonsbarnas mentale helse. Bowlby påtok seg oppgaven, og i 1951 forelå hans skjellsettende rapport fra undersøkelsen.⁷⁵ Han hevdet at skadevirkningene ved å vokse opp i institusjoner skyldtes «maternal deprivation» – et begrep han skapte og som kan oversettes til «manglende morsomsorg». Ikke minst fordi Bowlbys undersøkelse var iscenesatt av FN, fikk hans funn om barns følelsesmessige oppdragelse bred internasjonal oppmerksomhet.

Men mange brukte Bowlbys undersøkelse svært ukritisk. Da WHO skulle trekke sine konklusjoner fra Bowlbys arbeid, så man bort fra de begrensninger som lå i selve utgangspunktet for undersøkelsen. Bowlbys studie var nemlig konsentrert om barn i store, dårlig bemannede barnehjem og andre døgninstitusjoner. Med stor autoritet ble det fra WHO's side hevdet at bruk av daginstitusjoner ville resultere i varig skade for den kommende generasjons emosjonelle helse. WHO så dermed bort fra en vesentlig nyanse, nemlig at det var døgninstitusjoner og ikke daginstitusjoner Bowlby hadde undersøkt. En allmenn tolkning av undersøkelsen i tråd med WHO's konklusjon gikk ut på at mødrenes og hjemmets betydning i barneoppdragelsen ikke kunne erstattes av institusjoner uansett varighet og innhold. Andre trakk mer drastiske konklusjoner ved å hevde at enhver form for innstitusjonsopphold kunne føre til følelsesmessige skader hos barna. Ertetiden har imidlertid vist at debatten om foreldrenes rolle versus institusjonenes i barneoppdragelsen, ikke var avsluttet med dette. Den har bølget fram og tilbake. Senest er den blitt aktualisert i diskusjonen om full barnehagedekning og skolegang for seksåringer.

Ideologien bak WHO's utsagn vant i 1950- og 60-årene stor innfly-

telse på unge mødres overveielser om hvorvidt de skulle bli hjemme eller gå ut i yrkeslivet mens barna var små. Bowlby brakte faktisk selv ved til den opphetede debatten om «den gode mor». På grunnlag av sine teoretiske studier om barns emosjonelle utvikling skrev han at det bare var moren som kunne gi barnet den rette omsorg og emosjonelle næring. Farens oppgave var å gi moren «økonomisk og følelsesmessig støtte», utover denne «stiltiende forudsætning» var ikke farens rolle av interesse for Bowlby.⁷⁶ Morskjærligheten var overordnet alt annet – den kunne ikke leveres på bestilling, den kunne ikke utregnes i timer pr. dag, men bare «måles efter den fornøjelse, mor og barn har af hinandens selskab».⁷⁷ I Bowlbys perspektiv skulle moren stå til barnets tjeneste døgnet rundt, og mer enn det, hun måtte «føle sit barns personlighed som en udvidelse af sin egen». Morskjærlighetens virkelige innhold kom først til uttrykk når mor og barn gjensidig identifiserte seg med hverandre:

«Ligesom barnet må have den følelse, at det hører sammen med sin mor, må moderen føle, at hun hører sammen med sitt barn. Kun når denne følelse er tilfredsstillet, falder det hende let at hellige sig barnet. Stadig vågen omsorg både dag og nat, 7 dage om ugen og 365 dage om året er kun mulig for en kvinde, der med dyb tilfredsstillelse ser sit barn udvikle sig fra spæd gennem barndommens mange stadier til en selvstændig mand eller kvinde – og ved, at det er hendes omsorg, der har gjort dette muligt.»

78

Til tross for Bowlbys vektleggingen av morskjærligheten, er det verdt å merke seg at han var mindre opptatt av ammingen. Han gav uttrykk for en generell oppfatning som var rådende både i «ekspertkretser» og blant folk flest i 1950-årenes «husmorssamfunn», og som gikk ut på at en fortsatt anbefalte at mødrene praktiserte «firetimers stell». Andelen ammende mødre har faktisk sjelden vært så lav som i 1950- og 60-årene, helt nede i 10-20 prosent ved barnets seks måneders alder.

«Ut og lek!»

Det skulle styrke til å sette seg opp mot det aktverdige budskapet om å holde seg hjemme mens barna var små. Den gruppen småbarnsmødre som likevel fortsatte å jobbe eller studere, fikk nok ofte sitt pass påskrevet når praten gikk blant husmødrene i nabolaget: «Jeg skjønner godt at hun ikke får til å vaske og bake med ungene...». Erindringsmaterialet forteller om et levende sosialt liv i nærmiljøene. Mellom blokkene og rekkehusene myldret det av barn i gaten, og oppdragelsen ble på mange måter kollektivt ivaretatt av mødre som i tur og orden ropte sine advarsler fra kjøkkenvinduene, eller som var ute og trillet barnevogn. Lekeplasser ble tilrettelagt fra de voksnes side med sandkasser, husker og klatrestativ. Her var barna tryggere og tilsynet bedre, trodde de voksne. Men lekeplassene ble aldri noen stor suksess. Det viste seg nemlig at barna fort «gikk trøtt» av lekeplassen som var lik fra sted til sted, og som ikke gav nok rom for frilek og

utforskningstrang. Senere forskning bekrefter det foreldre allerede i 1950-årene kunne iakttå: Barn foretrekker sine egne jaktmarker i uteleken.⁷⁹

Lekeplassen ute var også tenkt som en erstatning for det lekerommet som en manglet inne. Mange leiligheter var ennå for små til å ha egne rom for hvert barn, og i stuen var det ofte uhørt å ha leker. En gang i blant fikk barn kanskje være inne hos hverandre, men mange foreldre holdt på at det bare burde skje i fødselsdagsselskap. Beskjeden fra mor var gjerne: «Ut og lek!» På dørtrammen gikk grensen, og mor serverte gjerne formiddagsmaten til barna ute på trappa. Det hersket en uskreven lov om ikke å komme labbene inn på nyvaskede gulv før middagstid. Om ettermiddagen skulle far hvile ut etter jobben, da skulle det være ro i leiligheten – og aller helst ute i gata også. En klassisk film fra 1950-årene var «Støv på hjernen» – den tok bokstavelig talt mang en husmor på kornet.

Likevel var det ikke bare frykten for tilsølte gulv som gjorde at mor ville ha barna ut; utelek ble nemlig også ansett som det sunneste for barna. Aktive barn i natur og friluft sommer som vinter har alltid vært synonymt med god barneoppdragelse i Norge.⁸⁰ Også i 1950-årene måtte mødrene akseptere at barna skitnet seg til noen ganger, selv om det kunne gå på husmoræren løs. Ikke uten grunn var vaskemaskinen blant de nye tekniske hjelpemidlene som mor ønsket seg aller mest. En husmor erindrer: «Aldri glemmer jeg den første vaskemaskinen som kom til nabolaget. En firebarnsmamma hadde fått kjøpe den på legeattest. Vi stod rundt den lille Hooveren, andektige!»⁸¹ Ved at klesvasken tok mindre tid, kunne mor rekke over flere gjøremål i huset. Mer tid «til seg selv» hørte ikke hjemme på husmorens «offisielle» ønskeliste. Ektemenn satte pris på at hustruen fikk unna husarbeidet uten for mye styr og mas. «Slitne» husmødre med «nerver», som var et omtalt fenomen i tiden, stod neppe høyt i kurs når far kom trøtt hjem fra jobben.⁸² Mor skulle verken ha støv på hjernen og ei heller framstå som familiens tjenestepike. Husmoridealet sa at kvinnen skulle utføre sine oppgaver naturlig, raskt og uanstrengt.

«Dobbeltsengen på syndagsmorra»

Et karakteristisk trekk ved 1950-årene som framheves i minnestoffet, er det tette *familiesamværet*. Måltidene var samlingspunkter som alle hadde «oppmøteplikt» til, og søndagsmiddagen var det i mange hjem en viss høytid over. Til lørdags-barnetimen på radio kom «godteskålene» fram, og sjokolade og rosiner ble rettferdig fordelt. På søndagene var det ikke bare familien Gerhardsen som gikk tur i flokk og følge. I barndomserindringer fra denne perioden er det mange som også minnes søndags morgen mellom mor og far i dobbeltsengen. En jente fra Toten forteller i et minneintervju dette om denne samværsstunden:

«Så husser je å at je dikte en sang om den hæsten, da skjedde forresten når je låg sammen med a mor og'n far i dobbeltsengen på syndagsmorra,

for dæ var fast takst hos oss at om syndagsmorræn var det kaffe på senga og så kom ælle vi unga oppi dobbeltsenga åtta mor og'n far... Og da var jo je litt hældig da for dæ atte dassa eldre søskena mine, dom var jo ute på farten på lørdagskvælden og kom litt seint hemmat... derfor så fekk je liksom fyste vel når det gjalt å komma i senga je da, så fekk je liksom gromplassen og hadde liksom ei stund med a mor og'n far aleine før de andre kom.»⁸³

På søndagene og under en kveldstime i ny og ne stod far til barnas disposisjon. Av erindringsmaterialet framgår det at hans oppdragergjerning var klart forskjellig fra mors. Mens mor stod for den daglige omsorgen, var det far som tok styringen med fritidslivet, fortalte historier og deltok i hobbyaktiviteter, spill og lek. Rollefordelingen gikk ikke barna hus forbi: «Men vi hadde nok mest kontakt med far på kvelden for det var bestandig han som læste for oss. Mens a mor var i kjelleren og vaske klær.»⁸⁴ Senere undersøkelser har vist at dette har vært et seiglivet rollemønster, for det typiske bildet av småbarnsfamilien er fremdeles at far ivaretar det lekepregete samværet og mor ansvaret for omsorgen.⁸⁵ Tidsbruksundersøkelser viser at ennå i dag bruker mor to-tre ganger mer tid enn far alene sammen med egne barn.⁸⁶ En arbeidsdeling mellom mor og far der hun er den milde som står for ømhet og nærhet, og han den strenge som formidler realisme og ansvar, har vært et hovedmønster i barneoppdragelsen gjennom hele etterkrigstiden.⁸⁷

Det «gode» barnesamfunnet – en myte?

Mytene om det «gode barnesamfunnet» i den første etterkrigstiden er mange. Men var samfunnet så entydig barnevennlig, sunt og trygt som vi har skapt et bilde av? Det eksisterte «skår i gleden». Husmødrenes glede over familietrvsel og hygge kunne nok en gang iblant bli fortrent i hverdagens strev. De opplevde å stå alene om jobben, ekte-mennenes innsats var begrenset, og noe hjelp eller avlastning fra samfunnets side kunne de knapt regne med. Selv om noen timer i en privat barnehage, som for eksempel «Husmødrenes barnehager,» ble anbefalt av de «lærde», var plassene svært få, og de var forbeholdt foreldre som hadde økonomi til det.⁸⁸ Kommunene dekket vanligvis ikke mer en halvparten av driftsutgiftene. Barnetrygden ble innført i 1946, men bidraget derfra gav ikke uttrykk for særlig raushet.

I mange familier var levekårene etter krigen i lange perioder svært trange. Boligmangel og små leiligheter ofte med tre generasjoner under samme tak, var ikke uvanlig. Barna ble ikke alltid passet like godt på, og de var uten sykkelhjelm og redningsvester. Ulykkesstatistikkens tall var høye.⁸⁹ Sommerukene på feriekoloni som var virkeligheten for mange bybarn, gir ikke utelukkende gode assosiasjoner hos dem som husker tilbake.

Et annet trekk som stiller bildet av det barnevennlige samfunnet i 1950-årene på prøve, var at antallet barn med atferdsmessige og psykiske problemer vokste. Ungdomskriminaliteten økte, barnevernet

ble kritisert for ikke å mestre sine oppgaver, og henvisningene til den barnepsykiatriske helsetjenesten tiltok. Sosialdepartementet anbefalte at det ble opprettet «Barnevernklinner» i hvert fylke, og i Vestfold ble landets første klinikk etablert i 1955. Etter hvert banket en og annen usikker mor på døren; leiende på sin lille «Fryktsomme Frida» eller «Nervøse Nils» grublet hun på om det kunne være noe i veien med barnet, om kanskje legen kunne gjøre noe så barnet slapp angsten og ble litt mer frimodig.

Den tapte barndommen?

To hendelser ved overgangen til 1960-årene varslet at en ny tid banket på døren: Fjernsynet inntok stuen våre og billøyet ble opphevet. Lite ante man den gang om hvilken betydning dette skulle komme til å få for barns oppdragelse og oppvekst. Med fjernsynet kom den store «uteverden» hjem til oss, og med bilen kom vi ut av vår lille «hjemmeverden». Samtidig begynte familieformen å endre seg: Færre giftet seg, skilsmisene økte, barnetallet i familien sank, og antallet barn født utenfor ekteskap steg jamt til dagens nivå som er 48 prosent.⁹⁰ Og sist, men ikke minst, nå begynte mødrene å søke ut i lønnet arbeid. I 1960 hadde en av ti gifte kvinner lønnet arbeid, i 1970 fire av ti, i 1980 nærmere seks av ti og i 1990 nesten åtte av ti.⁹¹ Barnefødsler betydde ikke lenger et farvel til ykeslivet for mødrene. Mot slutten av 1970-årene var rundt halvparten av kvinner med barn under to år yrkesaktive. Kvinnebevegelsen som etter hvert kom på banen, rettet søkelyset mot de «dobbeltarbeidende» husmødrene og et påtrengende behov for et bedre barnetilsyn.

Påvirkningen fra «de andre»

Med samfunnsendringer som dette stod vi overfor en ny situasjon i barneoppdragelsen. Andre enn foreldrene kom sterkere inn i bildet, og mor og far mistet den alenerollen de hadde hatt i oppdragelsen. Barna ble påvirket av verdier og holdninger fra flere kanter. Fjernsynet og et sakte voksende barnetilsyn i ulike former for institusjoner var på hver sin måte representanter for «de andre». Et gammelt oppdragelses-spørsmål fikk større aktualitet enn noen gang tidligere: Hvordan kunne foreldrene få styring med den ytre påvirkningen av barna? I fjernsynsalders første fase ble dette formulert som et normativt valg; det var et spørsmål om hva foreldrene burde gjøre når barna for eksempel spurte om å få se på fjernsyn. Rådet foreldre fikk var at de burde se på fjernsyn sammen med barna. Bare på den måten kunne de skaffe seg rede på hva barna «tok inn», og bare på den måten kunne de snakke og «bearbeide» med barna det de hadde sett. Fjernsynets enveiskommunikasjon reiste nok en og annen pedagogisk betenkelighet, men utfordringen var ikke større enn at foreldrene mestret den om de bare var til stede og fulgte med.

Senere ble spørsmålet langt vanskeligere. Nå handlet det mer om

foreldrenes muligheter til å følge med og til å regulere barnas fjernsynstitting. Hva barna så på fjernsyn hos venner, hvilke videofilmer de leide og hvilke kanaler de hadde tilgang til, var det vanskelig for foreldrene å skaffe rede på. Og med årene dreide det seg ikke lenger bare om fjernsynet. Normforvirring ble et begrep i debatten. Foreldregenerasjonen stod maktesløse tilbake overfor en utvikling som førte med seg at de mistet kontroll med de påvirkningskilder barnet kunne bli utsatt for. Kort sagt: Med 1960-årene ble foreldrens tradisjonelle «monopol-stilling» i barneoppdragelsen utfordret. Vi stod ved starten av en langstrakt, motsetningsfylt epoke i siste del av «Barnets århundre».

«*Stimuler barna!*»

Et tegn i tiden var utgivelsen av tobindsverket «Lykkelige barn» i 1960.⁹² Mye av 1950-årenes husmorideologi hang ennå igjen i dette oppslagsverket. Yrkeskvinner med barn ble advart mot de farene de utsatte «nøkkelbarna» for: «Barn som blir forlatt av sine mødre før de er ett år gamle, kan få en knekk som i voksen alder ytrer seg som en mangelfull evne til å få kontakt med andre mennesker.»⁹³ Verken barnepleiere eller barnehager kunne naturlig nok følge morsinstinktet, derfor kunne de være direkte skadelige for barna, særlig for barn under tre år. Fortsatt ble det hevdet at evnen til å elske barna var det bare mor som hadde. Det var hun som kunne skjelne gråtelydene fra hverandre, som visste når barnet tok til tårene på grunn av ensomhet og sult og ikke i trass. Det var hun som visste å sette regulerte tidsintervaller i barnestellet til side når barnet hadde behov for nærhet og kontakt. Oppdragelseslitteraturen i 1960-årene åpnet via den «naturlige» morsfølelsen for en større frihet i omsorg, stell og oppdragelse. Barnas uttrykte behov skulle være styrende, og viktigere enn noe annet ble det å skjønne hva barnet selv ønsket.

Et nøkkelord i de rådene som går igjen i oppdragelseslitteraturen fra 1960-årene og utover, er «*stimulering*». Det blir understreket at barnet helt fra fødselen av har behov for sosial kontakt. Det innadvente, driftsorienterte barnet man var opptatt av i 1930-årene, har veket plassen for det sosiale, kontaktsøkende barnet. I barnets første leveår blir «hudstimulering» framhevet som særdeles viktig. Nærhet og kontakt med barnet «og ikke minst den som skjer ved amming, vil kunne stimulere den psykiske aktivitet, noe som igjen kan komme til å bety større intellektuell kapasitet i voksen alder,» poengterte barnepsykologen Anne Marit Duve.⁹⁴ Barnet skulle få ligge lenge og godt og riktig ta seg til rette ved mors bryst. Og mor trengte slett ikke å engste seg for at den lille ville bli bortskjemt, for det hadde spedbarnet verken evne eller anlegg for.

Neste trinn var «lekestimulering» og «verbal stimulering». Foreldrene burde sette i gang med dette tidlig i det første leveåret og følge opp gjennom hele barndommen. «Lek er mer enn bare moro for en baby,» het det hos psykologen Penelope Leach.⁹⁵ I barnehagene ble skapdørene låst opp. Formingssaker og leker ble satt ut i hyllene, de

skulle være tilgjengelige, for nå var det barnas egne lyster og fantasi som skulle råde grunnen. Nyutdannede førskolelærerne snakket ikke om «beskjeftigelse» av barna, men om «frilek», «samtalestunder» og barnas mangfoldighet. Leken bar med seg utforskning og oppdagelse, den gav stimulering til bruk av kropp og sanser, den var tankeutviklende og medførte naturlig læring for barnet.

Den vanskelige likestillingen

I 1970-årene begynte man å revurdere den betydningen man hadde lagt i begreper som morsomsorg og manglende morsomsorg. Perspektivene fra 1950-årene slapp gradvis taket. Kvinnebevegelsen var en sentral pådriver, men vesentlig var det også at internasjonalt ledende forskere som blant annet Michael Rutter tonet flagg.⁹⁶ Med utgangspunkt i vitenskapelige studier ble det gitt inngående og nyanseerte beskrivelser av barns emosjonelle behov, og en ny erkjennelse ble framlagt: Omsorgen kunne utøves tilfredsstillende også av andre enn den biologiske moren. Både faren og andre voksne som hadde følsomhet for barns indre liv, kunne gi barnet god nok omsorg og oppdragelse. Selv John Bowlby reviderte nå sitt syn på morsomsorgens forrang, og kom til at mødre og fedre måtte sidestilles som omsorgsgivere.⁹⁷ Likevel tok det nok sin tid før perspektivendringer som dette fra faglig hold, nådde fram til folk flest. Og det tok ennå flere tiår før fedrenes rettigheter blant annet når det gjaldt omsorgspermisjon, ble et politisk reformtema.

Sent i 1970-årene var mye av oppdragelseslitteraturen preget av at mor sto først – og skulle stå først – i omsorgen for barnet. I Leach's foreldrebok kunne fedrene i 1978 trøste seg med følgende: «Men dersom faren gleder seg over, støtter og oppmuntrer det enestående forholdet som vokser opp mellom mor og barn, vil han også få sin del av barnets kjærlighet.»⁹⁸ Råd som dette falt neppe i god jord i kvinnebevegelsen. De stadfestet ikke bare en ulikhet mellom far og mor i omsorgsansvaret, de formidlet også et dårlig forbilde til barna. Mottiltakene uteble ikke – de spente over en vid og synlig skala. Tradisjonens skremmebilde over alt annet var rosakledde jentebabyer og guttebabyer i lyseblått. Klær, lek og hjemlige plikter – etter feministenes mening burde jentene og guttene helst stå likt i alt og ett. Og på noen felter vant de fram. Guttemusikkens skanser ble eksempelvis forsert av jentene i løpet av 1970-årene og omdøpt til skolekorps. I 1984 kunne 30 prosent av jentene på 14 år opplyse at de deltok på fotballøkk.⁹⁹ Selv en guttebastion som buekorpsene i Bergen har i de senere år åpnet døren på gløtt for jentene.

Grensesetting som omsorg

Jo nærmere vi kommer vår egen samtid, jo vanskeligere er det å få øye på karakteristiske trekk i tiden. Barneoppdragelsens særtrekk i 1980- og 90-årene vil nok stå klarere fram i ettertidens lys. Noen vesentlig kursendring i forhold til 1970-årene vil man neppe finne, men kanskje en

og annen justering. Tilstedeværende, oppfinnsomme foreldrene som kjælte og pludret, lyttet og snakket med barna var hovedbudskapet i 1970-årene som i 1980- og 90-årene. Perspektivet utløste naturlig nok et spørsmål om hvor fritt barna skulle ha det. Såkalt «fri barneoppdragelse» som lot barna få prøve ut nær sagt hva som helst uten å bli irettesatt, ristet folk flest på hodet av. Den «læren» ble helst oppfattet som en misforstått, akademisk motetrend i kjølvannet av studentopprøret i 1968, absolutt ikke noe for en Hansen eller Olsen. Tvert imot ser det ut til at det mot slutten av 1970-årene dukket opp et behov for presisering av hvor frihetens grenser i barneoppdragelsen gikk.

«Grensesetting» var et stikkord som nå vant gjenklang og mye omtale i oppdragelseslitteraturen. Eksempelvis gav Åse Gruda Skard i 1976 ut en bearbeidet versjon av boken «Disiplin i heimen,» men nå med en ny tittel hvor hun spurte: «Skal vi sette grenser for barna?» Svaret hun og andre forfattere ga, var et ubetinget ja. Skard viste til at klagene på barn og unges disiplin økte:

*«Barn leiker på graset hvor det er merket «Tråkk ikke på plenen». Barn ødelegger innboet i heimen, og de svarer utekkelig når voksne snakker til dem; de kommer ikke inn i rett tid til måltider eller leggetid. Guttebander stjeler biler og bryter opp sjokoladeautomater. Ungdom lever i frie seksuelle forhold, viser ingen ansvarskjensle, arbeider dårlig på skole og arbeidsplass og tar altfor lett til alkohol eller narkotika.»*¹⁰⁰

Barna hadde behov for kjærlighet fra foreldrene, for vern mot farer og for bestemte lover som de måtte lære å føye seg etter. Skard advarte mot «slavisk tilpasning» og mot å gå for fort fram i disiplininnøvingen, men foreldrene burde være bestemte og konsekvente og for den saks skyld gjerne vise sinne. Grensesetting var omsorg både for barn og foreldre: De voksne hadde «rett til å beskytte hørselen sin med krav om at barn ikke skal bråke, men da må de hjelpe barna til å få avløp for noe av sin bråke-energi på en eller annen leikeplass i løpet av dagen.»¹⁰¹

I løpet av 1980-årene ble på flere måter den «administrerte» familien et kjennetegn på barnefamilien. Familiemedlemmenes timeplaner skulle samkjøres, og det ble en viktig del av oppdragelsen å lære barna å innordne seg og å «klare seg selv». Men det viste seg ikke alltid like lett. Konflikter mellom foreldre og barn kom mer i søkelyset. Barne- og ungdomspsykiatrien ble opptatt av såkalte «fighter-relasjoner» som et oppdragerproblem, og boken «Barns kamp med voksne» ble solgt i store opplag.¹⁰² Et av kapitlene i denne boken med overskriften «De voksnes sårbarhet», beskrev hvor lite makt foreldrene hadde over sin egen hverdag, og hvor lett de av den grunn havnet i et negativt fighter-spill med sine barn. Det ble fokusert på barn som var blitt «mestre» i å få oppmerksomhet om seg selv og i å skaffe seg det de ville ha. Forfatterens vurdering gikk ut på at det ikke var barna det var noe i veien med, det var situasjonen. I samtalegrupper og på foreldremøter i barnehagen og skolen stod temaer som felles holdninger, regler og «grensesettingsmetoder» hyppig på dagsorden. Etter en jevn velstand-

søking med bedre materielle vilkår og flere tilbud til barna, påkalte 1980-årene en tydeligere grensesetting av hensyn til barna selv – og også i omtanke til foreldrenes behov.

«Å være seg selv»

Internasjonal forskning fra senere år har på forskjellig vis dokumentert at det har skjedd en mentalitets- og verdiforskyvning i den vestlige verden i løpet av de siste generasjonene.¹⁰³ Slike endringer er det vanskelig å lese ut av oppdragelseslitteraturen fra år til år, de kommer mer til uttrykk i skiftende atferdsmønstre over et lengre tidsspenn. Reidar Almås og Marianne Gullestad har gjennom biografikonkurransen «Skriv ditt liv» samlet inn og studert 630 norske selvbiografier skrevet av «vanlige» mennesker i slutten av 1980-årene.¹⁰⁴ De viser blant annet hvordan mentalitetsutviklingen har gått mot prioritering av individuelle behov framfor kollektive, og hvordan barneoppdragelsens verdier har skiftet fra det «å være til nytte» til det «å være seg selv». Endringene har inntruffet i løpet av de to-tre siste tiårene. Mens ytringer som «vi fortjente det vi fikk» og «vi tok vare på alt og kastet ikke noe» er typiske for generasjoner som vokste opp før krigen, er uttalelser som «å finne meg selv» og «å finne ut hvem jeg egentlig er» karakteristisk for barn som vokste opp i 1970- og 80-årene.¹⁰⁵

Egosentrisme, selvstendighet og det å være «spesiell» eller «enestående» synes å stå sentralt i selvbildet blant dagens barn og unge, ifølge Gullestad. Et selvbilde som dette kommer lett i konflikt med det å underordne seg pålagte regler fra formynderpersoner som foreldre og lærere. Eller som et barn sa det:»Det ligger i naturen å protestere liksom, uansett». Barn bekrefter og utvikler sitt eget bilde av «å være seg selv» ved å øve motstand mot de voksnes påvirkning. «Fighter-spillet» lar seg kanskje ytterligere forklare i dette perspektivet. Kanskje skal ikke all skyld legges på en stresset hverdagssituasjon og på «bort-skjemte» barn, men også i det forhold at barn i dag sannsynligvis har et sterkere behov enn tidligere for å oppsøke konfrontasjonen med voksne. Ifølge Gullestad bør foreldre «ideelt sett overføre selve evnen til å finne og utvikle seg selv, heller enn spesielle ideer og verdier. Det å oppdra barn består derfor i å få dem til å velge fritt innenfor visse grenser.»¹⁰⁶ Det «kler» ikke barna å være «altfor lydige». Blant mange motstridende meldinger skal barna finne sine egne løsninger og sin selvstendige plass i fellesskapet, utfordringen til foreldrene ligger i å hjelpe dem fram på en fleksibel og avstemt måte langs denne veien.

Mens oppdragelsesemissærene i 1980-årene foreskrev «grensesetting», står det «innlevelse» eller «empati» på 1990-årenes resept. Blant førskolelærerne annonseres det for kurs om «empatiforstyrrelser» hos barn og unge, og fra «eksperthold» aksler Mange Raundalen oppgaven med sin «Empatibok» til foreldrene.¹⁰⁷ «Empati er ikke bare viktig, det er det viktigste i barneoppdragelsen,» hevder Raundalen.¹⁰⁸ I skrivende stund ser det altså ut til at vi er i ferd med å justere oppdragerkursen noe i forhold til det foregående tiåret. Hovedbudskapet til foreldrene er nå at barnas evne til å reagere med innlevelse, hjelpsomhet og

omsorg overfor andre i ens nære omgivelser, må utvikles gjennom oppdragelsen. For å motvirke fiendtlighet og aggressivitet ønsker man å fremme såkalt prososial atferd like fra småbarnsalderen av.

Det får bli ettertidens oppgave å vurdere reseptens virkning, her skal vi nøye oss med dette: I lys av den «diagnosen» vi blant annet med Gullestads forskning har stilt, synes en justering i retning «empati» å harmonere med de utfordringene vi pr. i dag står overfor. Målet må vel i så fall være å hjelpe barna til «å være seg selv», men korrigere når de blir «seg selv nok». Og det fordrer innlevelse i barnets behov fra foreldrenes side – en innlevelse som i sitt forbilde selv kan formidle empatiens verdier til barna.

På tampen av «Barnets århundre»

I 1982 gav den amerikanske forskeren Neil Postman ut boken «Den tapte barndommen». Postmans tittel var kategorisk, han unnlot å bruke spørsmålsteget. Boken har gitt overskriften til en stadig tilbakevendende debatt de to siste tiårene av «Barnets århundre». I det offentlige ordskiftet om barn og unges oppvekstvilkår og blant forskere og kulturkritikere har man spurt: Har barndommen gått tapt? Et lignende, men mer avgrenset spørsmål har vært om barna er blitt velferdssamfunnets tapere. Umiddelbart nikker mange bekreftende når det spørres slik. Man tenker på de mange mediaoppslag om mishandling og seksuelle overgrep begått mot barn, på mobbing, aggresjons- og voldstendenser i barne- og ungdomsmiljøene og på omsorgssvikt i hjemmet. Fra 1954 til 1995 ble antallet barn under barnevernet mer enn femdoblet, og hver tiende mann i landet, de fleste i ung alder, ble straffedømt i løpet av perioden mellom 1970 og 1990.¹⁰⁹ Samfunnet har hardnet til, og barna er blant dem som har blitt sterkest rammet.

Fra kulturkritikernes side ligger det imidlertid et mer allment perspektiv til grunn for spørsmålet. Tross alt er det bare et lite mindretall av barna som kommer i berøring med barnevernet i form av hjelpetiltak eller overtatt omsorg. I 1995 gjaldt det mindre enn tre prosent av barn under 18 år.¹¹⁰ Neil Postman rettet søkelyset mot trekk ved oppvekstvilkårene for barn og unge i sin alminnelighet. Han beskrev hvordan skillet mellom barn og voksne var i ferd med å forsvinne, det gjaldt for eksempel spisevaner, klær, fritidssysler, språk og seksualitet. Barndommen ble presset til side av mediasamfunnet, av tidligere ungdomsdebut og av voksenstyrte fritidsaktiviteter. Postman mente at vi var i ferd med å skape et «voksenbarn» i ingenmannsland. Den moderne teknologi, i første rekke fjernsynet, måtte bære ansvaret for denne utviklingen, hevdet han. Gjennom fjernsymsskjermen ble små barn uten forhåndsopplæring fortrolig med de voksnes verden, med seksualitet, vold, politiske kriser, terror og krig. Fjernsynet avslørte alt og gjorde det umulig å holde på hemmeligheter. Og uten hemmeligheter finnes heller ingen barndom, ifølge Postman.

Mot Postmans dystre perspektiv kan det reises flere innvendende spørsmål, sentralt står dette: Hva med velferdsstatens utvikling, tegner

ikke alle dens reformer og tiltak et motsatt, positivt bilde av situasjonen? Det beste svaret er: både-og. På område etter område fra 1960-årene og utover har myndighetene innført reformer og påskyndet en utvikling i den hensikt å gjøre vilkårene bedre for barna:

- Se på *barns helse*: Statistikkens kurver går i positiv retning. Farlige sykdommer er på det nærmeste utryddet, og barneulykkene med voldsom død til følge er færre i dag enn i 1950-årene. En viktig reform var Loven om helsestasjoner av 1972. Reformen la til rette for et bedre helsetilsyn med småbarna. I tillegg ble helsestasjonene viktige «vannposter» på barneoppdragelsens område, de organiserte gruppesamtaler for foreldrene og kurs for fagfolk.
- Se på *barns rettigheter*: I 1981 ble både barneloven og Lov om barneombud innført. Den første sikret blant annet at barn født innenfor og utenfor ekteskap ble stilt likt, at barna fikk utvidet bestemmelsesrett, og at deres rett til positiv omsorg og omtanke fra foreldrenes side ble fastslått. Barneombudet skulle ivareta barns interesser i forbindelse med planlegging og utredning på alle felter, det skulle styrke barns rettsikkerhet og passe på at lovgivning til vern av barns interesser ble fulgt. I 1990 undertegnet vi som et av de første land i verden FN-konvensjonen om barns rettigheter. Vi var dermed forpliktet til å integrere barns rettigheter i lovgivning og å praktisere dem i nasjonal politikk.
- Se på *institusjonstilbudet*: Med barnehageloven av 1975 erkjente myndighetene et offentlig ansvar for barnehagene, inntil da hadde barnehagearbeidet vært regulert ved forskrifter knyttet til barnevernsloven av 1953. Nå begynte en langsom utbygging: I 1970 hadde rundt 13 000 barn, eller ca. tre prosent, et barnehagetilbud, i dag har vi nærmere 6500 barnehager som gir plass til 227 000 barn.¹¹¹ Fra 1995 har staten årlig bevilget rundt fire milliarder kroner til barnehagesektoren, og målet for den nåværende regjeringen er full barnehagedekning innen år 2000.¹¹² Et annet eksempel er det allmenne skoletilbudet som er blitt utvidet fra sju år i 1950-årene – via ni år i 1969 – til 13 år i 1997. Vi har fått et utdanningssamfunn hvor barn og unge stadig oppholder seg flere timer av dagen, flere dager i året og flere år av livet på skolebenken.

Reformene gir inntrykk av en historie om framgang. Andre aspekter ved velferds- og velstandsutviklingen synes imidlertid ikke å være så oppløftende for barnas vedkommende. Stikkordene er flere, blant annet disse :

- «*Det ensomme barn*»: Det har blitt framhevet at barneleken har endret karakter, at byplanlegging og vernetiltak har «flyttet på» barna og «forstyrret» barnekulturen, at søskenflokken har blitt mindre, og at fellesaktivitetene i samværet med de voksne har avtatt.
- «*Skilsmissebarnet*»: Man har trukket fram at det er barna som må betale den høyeste prisen for de mange ustabile parforhold. Ut fra

skilsmissemønsteret i 1990-årene regner man med at rundt 45 prosent av alle inngåtte ekteskap vil bli oppløst ved skilsmisse.¹¹³ Hvis vi legger sammen antall barn som opplever at foreldrene skilles, bryter samboerforhold eller separeres, ligger summen årlig på rundt 30 000 barn. I dag bor omlag 20 prosent av barna sammen med bare en av foreldrene, i de aller fleste tilfellene sammen med mor.¹¹⁴ Skilsmissebarnet er mer utsatt for flytting enn barn som bor sammen med begge foreldrene, og de blir gjerne påtvunget en krevende, mental omstilling når foreldrene etablerer nye samboerforhold. Barnas nære kontakten med far går ofte tapt.

- «*Det klossete barnet*»: Dette stikkordet er hentet fram fra den nyeste barneforskningen. Forskningsmateriale fra Danmark og Norge viser nemlig at barna «mishandler kroppen sin» med for mye stillesitting og for lite uteaktivitet.¹¹⁵ Fjernsynet, bilen og barnehagen stjeler tid fra bevegelseslek, grovmotorikken blir dårlig utviklet, og resultatet kan blant annet bli ryggplager som varer livet ut. Tidsknapphet hjemme og dårlige lekeområder ute må bære mye av skylden. Forskerne kan vise til undersøkelser som forteller at «jo mer voksenstyrte aktivitetene blir, jo mindre beveger barna seg».¹¹⁶ Alvoret i observasjonene understrekes når fem departementer ved inngangen til 1997, slår seg sammen i en «motoffensiv» med informasjonsprosjektet «Barn i bevegelse».¹¹⁷

Med et hundreårsskifte like om hjørne – for ikke å si tusenårsskifte – er det annonsert at vi står foran en såkalt «fin de siècle»-diskusjon på mange av kulturens områder. Et kjennetegn ved det såkalte «senmoderne» samfunnet som vi nå er inne i, er at det mangler en forankring i et sentrum, er det blitt sagt.¹¹⁸ Fra forskningens side hevdes det at vi står overfor en rekke delsamfunn, og at det er vanskelig å se sammenhengen mellom dem. De viser alle fram sine ulike «tekster». I et slikt perspektiv kan vi også forstå den tvetydige utviklingen som vi har vært vitne til i løpet av de tre siste tiårene av «Barnets århundre». Familien har mistet sin tradisjonelle funksjon som ankerfeste i oppdragelsen, og barna utsettes for press og påvirkning fra flere kanter og arenaer. Vi står overfor en generasjon som er blitt «kulturelt frisatt» fra tradisjonsbærende normer. Samtidig er barnas oppvekstsituasjon preget av større usikkerhet enn tidligere, noe blant annet skilsmissetallene og flyttestatistikken gir uttrykk for.

Det synes å være god grunn til å spørre om velferdsøkningen har slått kontra for barnas del. Sosialhistorikeren Hugh Cunningham levner lite tvil tilbake i sin konklusjon. I en bok som nylig er oversatt til norsk, «Barn og barndom fra middelalder til moderne tid,» hevder han at det har inntruffet et omslag i barnets historie i løpet av andre halvdel av «Barnets århundre». I løpet av vårt århundre har barnas juridiske og materielle situasjon blitt vesentlig forbedret. De har «begynt å bryte ut av avhengighetens getto i hjem og skole,» hevder Cunningham, men med det resultat at de er blitt fanget opp av en kommersiell kultur.¹¹⁹ Visjonene om et «Barnets århundre» har falmet

– vi står overfor en situasjon der «barna selv blir fremmede vesener, en trussel mot sivilisasjonen i stedet for dens håp og mulige redning,» sier historikeren.¹²⁰

Ett er sikkert: Utgangen av «Barnets århundre» egger mer til en ny, visjonær debatt om våre framtidige mål i barneoppdragelsen enn tilfredshet med tingenes tilstand.

Utgang

Tittelen på dette heftet er: «Foreldre – til barns beste». Men er det ikke slik, vil kanskje noen spørre, at jo lenger bakover i oppdragelseshistorien vi går, desto mer barbarisk framstår den med dagens øyne? I ettertidens perspektiv synes en iakttakelse som dette å være innlysende. Vi må imidlertid i alle historiske epoker søke innsikt i foreldres atferd overfor barna ut fra den situasjonen de stod i. Barneoppdragelsens historie kan forklare, men ikke stille seg til doms over foreldrenes handlinger. Deres oppdragelsespraksis er – som vår egen – blitt til i et spenningsfelt mellom nye idealer og tradisjonsbundne mønstre. Disse to pilarene har i perioder stått parallelt, i andre har de vært sprikende. De første hundreårene vi har tatt for oss her, viser stort samsvar mellom ideal og tradisjon. Dette førte med seg høy grad av stillstand i oppdragelsen fra generasjon til generasjon. Det store spriket kom først med opplysningstiden i andre halvdel av 1700-tallet. Etter den tid har idealene vært mer følsomme for ideskiftninger og kursjusteringer, tydeligst har dette kommet til syne i siste halvdel av 1900-tallet.

Barndomshistorikere har brukt ulike adjektiver for å karakterisere tidligere epokers barneoppdragelse. Foreldrenes tilsynelatende mangel på kjærlighet, deres sviktende omsorg, kynisme og neglisjering, og deres hang til å forlate, slå og drepe barna har vært trukket fram. Barndommens historie har vært «et mareritt som vi bare i det aller siste har begynt å våkne opp fra,» er et kjent utsagn fra forskningslitteraturen i 1970-årene.¹²¹ Perspektiver og konklusjoner som dette har i første rekke basert seg på studier av fortidens tanker og ideer om barndommen, og ikke på hvordan forholdet mellom foreldre og barn faktisk var. Foreldre er imidlertid ikke, med Åse Gruda Skards ord, «automater som en kan putte en mynt av idealer og krav inn i, og ut kommer den ideelle barneoppdragelsen!»,¹²² Det finnes knapt en mor eller far som i alt og ett svarer til litteraturens mønsterbilde. Barneoppdragelsens historie vil vi derfor – så langt det er mulig – få best innsikt i hvis vi studerer idealer og praksis i forhold til hverandre. Av foreldre og andre som har med barn å gjøre, fordrer vi menneskelige egenskaper og innsikt. Når idealer blir satt om i en praksis, skjer det ut fra personlige disposisjoner og skjønn. Slik er det i dag, og slik har det vært bakover i foreldregenerasjonene. Foreldre kan ikke kaste av seg sin egen fortid for å bli de ideelle foreldre. Ytre fordringer som idealene gir uttrykk for, omsettes først til praktisk handling etter at de er blitt tolket og personliggjort.

Historikere som ønsker å fange inn de følelsesmessige sidene i barneoppdragelsen, vil raskt støte på et uoverstigelig kildeproblem. Den praktiske oppdragerhverdagen er det bare foreldrene selv som kan fortelle om. Innledningsvis poengterte vi at det var to inngangsporter til barneoppdragelsens historie, og vi prøvde å motivere leserne til åpne dem begge. I all hovedsak er det den første porten vi har gløttet

bak i det foregående. Det er den offentlige porten som i ulike epoker forteller om tidens debatt og syn på den fullkomne oppdragelsen. De som i tillegg fristes til å åpne den private porten, vil oppdage at virkelighetens bilde består av flere dimensjoner og et mer nyansert fargespekter. Ofte har det nok vært slik at det tok lang tid før idealene påvirket en endring av praksis. Mottakelsen av Rousseaus oppdragelsesbudskap gir en god illustrasjon av dette. Det ble reist åpen motstand mot ideene, og forskjellige lag av befolkningen vegret seg mot det nye. Men det finnes også tilfeller på at det motsatte har skjedd. Kvinnebevegelsens kamp mot morsidealet i den gjengse oppdragelseslitteraturen i 1970-årene er et eksempel på det. På hver sin måte viser begge eksemplene at foreldre neppe vil praktisere en oppdragelse i «blind lydighet» til idealene.

I den senere oppdragelseslitteraturen er det blitt formulert som et ideal i seg selv at foreldrene selv må gjøre seg opp en mening om hva som er deres ideal og mål for oppdragelsen er. Den tid er forbi da dr. Spock kunne selge sin oppdragelseshåndbok i 28 millioner eksemplarer. Et samfunn som går mot større grad av individualisme og uavhengighet til kollektive normer, gjør også krav på mer selvstendighet i oppdragerrollen. Slik sett er utgangsposisjonen vanskeligere for dagens foreldre enn i tidligere generasjoner hvor budskapet utenfra var mer entydig. Oppdragelsens arenaer er blitt flere, og svaret på hva den «gode» oppdragelsen består i er blitt mer sprikende. Politikken, profesjonenes og vitenskapens stemmer er mange. Hvorvidt det lar seg gjøre å utlede noen førende idealer for barneoppdragelsen i framtiden, gjenstår å se. Men like fullt vil foreldrene måtte oppdra sine barn. Og de vil – som forfedrene og formødrene har gjort før dem – finne sin personlige løsning i et engasjement for barnas beste.

Litteraturtips

For de av leserne som ønsker mer litteratur om emnet, vil vi anbefale følgende bøker:

Cunningham, Hugh: *Barn og barndom fra middelalder til moderne tid*. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1996.

Cunningham beskriver i denne boken barnet og barndommens historie de siste fem århundrene i den vestlige verden. Han trekker trådene helt fram til slutten av «Barnets århundre», og stiller seg kritisk til den utviklingen vi har sett på barnas område i etterkrigstiden. Boken som er på ca. 200 sider, bygger på et omfattende, internasjonalt forskningsmateriale fra de senere år. Forskjellige aspekter ved barndommens historie blir belyst, blant annet ulike trosretningers innflytelse, familiens rolle, barns sosiale og økonomiske stilling, barneredningens tiltak og framveksten av forskjellige institusjoner. Boken er rik på detaljer, men likevel skrevet på en tilgjengelig måte.

Frønes, Ivar og Andreas Hompland, (red.): *Den nye barne- og familie-boka*. Universitetsforlaget, Oslo 1994.

Boken tar opp «20 spørsmål om familiebildene» og består av en rekke korte artikler på mellom fem og ti sider. De 20 forfatterne som bidrar, presenterer resultater fra nyere norsk barne- og familieforskning. Sentrale temaer er familiens situasjon, samlivsformer og barns oppvekstvilkår. Boken er på 200 sider og har en lettfattelig form.

Myhre, Jan Eivind: *Barndom i storbyen. Oppvekst i Oslo i velferdsstatens epoke*. Universitetsforlaget, Oslo 1994.

Denne boken tar for seg barns oppvekst i Oslo fra 1950-årene og framover. Forfatteren retter særlig søkelyset på tre arenaer: gaten, hjemmet og barnetilsynet. Den gir et nyansert bilde av utviklingen. Selv om barnetilsynet har gjort sitt inntog og barnas oppvekst er blitt mer institusjonalisert, dokumenterer forfatteren at familien på mange måter er blitt styrket. Boken er på rundt 240 sider, den er illustrert og skrevet på en lesevennlig måte.

Rudberg, Monica: *Dydige, sterke, lykkelige barn. Ideer om oppdragelse i borgerlig tradisjon*. Universitetsforlaget, Oslo 1983.

Forfatteren tar for seg oppdragelseslitteraturen gjennom de fire-fem siste århundrene og beskriver hvilke råd foreldrene er blitt gitt. Hun viser hvordan synet på barnestell og oppdragelse avspeiler samfunnets forståelse av barnet i ulike epoker. Boken går også inn på de «Klara Klok»-rådene om barneoppdragelse som kom til uttrykk i ukebladens spalter mot slutten av det forrige århundret. I teksten gjengir forfatteren en rekke sitater fra oppdragelseslitteraturen, som i seg selv bidrar til å levenegjøre framstillingen. Boken er på 250 sider og skrevet på en lettfattelig måte.

Sogner, Sølvi: *Far sjøl i stua og familien hans. Trekk ved norsk familiehistorie før og nå*. Universitetsforlaget, Oslo 1990.

Boken tar for seg familiens endringer fra middelaldersamfunnet og framover. Den bygger på nyere familiehistorisk forskning fra Norge, blant annet utgjør hovedfagsoppgaver i historie et viktig bakgrunnsmateriale. Barnas rolle i familien vies mye oppmerksomhet. Boken er på 100 sider, og den er lettlest.

Henvisninger

(Ved første gangs henvisning er referansene oppgitt i sin helhet, ved senere henvisninger er kun forfatternavn og utgivelsesår tatt med.)

- 1 Dyrvik, S. (1980): «Borns oppvekstvilkår gjennom tidene», innledning i P. Ariés.: *Barndommens historie*, Oslo, s. 8.
- 2 Sitert i Cunningham, H. (1996): *Barn og barndom fra middelalder til moderne tid*, Oslo 1996, s. 73.
- 3 Sitert i Svendsen, P. : «Erasmus fra Rotterdam», i T. B. Eriksen (1993): *Vestens tenkere*. Bind I, Oslo, s. 342.
- 4 Kfr. Sogner, S. (1990): *Far sjøl i stua og familien hans. Trekk fra norsk familiehistorie før og nå*, Oslo, s. 21.
- 5 Sitert i Cunningham (1996), s. 69.
- 6 Sitert i Troels-Lund, F.: (1969): *Dagligliv i Norden. Bind VI*, Kbh., s. 559.
- 7 13.24-25.
- 8 Sitert i Sandvik, G. (1979): «Rettsstillinga for barn i gamle dager», i *Forskningsnytt* 4/79, s. 50.
- 9 Sitert i Damm, I. (1983): *Børn i historien*, Kbh., s. 41.
- 10 Se f. eks.: Anderson, M. (1980): *Approaches to the History of the Western Family 1500-1914*, London; Ariés, P. (1980); Badinter, E. (1981): *Det naturligste av verden?* Oslo; deMause, L. (ed.) (1974): *The History of Childhood*, London; Shorter, E. (1979): *Kernefamiliens historie*, Kbh; Stone, L. (1977): *The Family, Sex and Marriage in England 1500-1800*, London.
- 11 Se f.eks.: Hanawalt B. A.(1993): *Growing Up in Medieval London*, Oxford; Pollock, L.(1983): *Forgotten Children. Parent-Child Relations from 1500 to 1900*, Cambridge; Shahar, S. (1992): *Childhood in the Middel Ages*, London.
- 12 Se f.eks.: Hanawalt (1993).
- 13 Rousseau, J-J. (1962): *Emile eller om oppdragelsen*. Bind.I, Kbh. s. 20.
- 14 Rousseau (1962), Bind II, s. 33.
- 15 Rousseau (1962), Bind II, s. 97.
- 16 Rousseau (1962), Bind I, s. 22.
- 17 Rousseau (1962), Bind I, s. 21.
- 18 Rousseau (1962), Bind I, s. 26.
- 19 Sitert i Rudberg, M. (1983): *Dydige, sterke, lykkelige barn. Ideer om oppdragelse i borgerlig tradisjon*, Oslo, s. 87.
- 20 Hjort, H. S. (1836): *Brev til Moder om hendes Børns Opdragelse*, Chr., s. 16
- 21 Hjort (1836), s. 4
- 22 Sitert i Rudberg (1983), s. 96.
- 23 Kfr. Cunningham (1996), s. 89.
- 24 Sitert i Rudberg (1983), s. 89.
- 25 Sitert i Hagemann, S. (1974-78): *Barnelitteratur i Norge*. Bind II, Oslo, s. 36.
- 26 Kfr. Hagemann (1974-78). Bind I, s. 37 ff.
- 27 ibid. s. 34.
- 28 Kfr. Dokka, H-J. (1967): *Fra allmueskole til folkeskole*, Oslo, s. 249.
- 29 Lesebokstriden er mer utførlig behandlet av: Boyesen, E. (1950): *Kampen om en lesebok*, Oslo s. 117 ff; Sanderud, R. (1951): *Fra P. A. Jensen til Nordahl Rolfsen*, Oslo, s. 28 ff; Dokka (1967), s. 247 ff; Steinfeld, T. (1986): *På skriftens vilkår*, Oslo, s. 166 ff.
- 30 Scenen er beskrevet i første kapittel: «Kunde du ikke vente saalænge,» bad Gutten; Hjertet begynde at klappe i ham. Da lo Gjenten endnu mere, skyndte sig op paa Knæ. «Nei, Bukken er min, den,» sagde hun og slog Armene om Halsen paa den, løste Strøpebaandet og bandt omkring. Øyvind saa paa. Hun reiset sig og begynde at drage i Bukken...»
- 31 P. J. Collett sitert i Sejersted, F. (1978): «Den vanskelige frihet. 1814-1851». Bind 10 i K. Mykland: *Norges historie*, Oslo, s. 373.
- 32 Kfr. Myhre, J. E. (1988): «Barnas by – byens barn. Oslo 150 år», i *St. Hallvard*, 1/88, s. 6.
- 33 Kfr. Rudberg (1983), s. 111 ff.
- 34 Sitert i Rudberg (1983), s. 112.
- 35 Sundt, K. (1890): *Kvinden i det private og offentlige liv*, Laurvik, s. 65.
- 36 Kfr. Thuen, H. (1992): «Oppdragelse eller straff. Oppdragesanstalter i Norge 1840-1950», i Aasen, P. og A. O. Telhaug (red.): *Takten, takten pass på takten*, Oslo, s. 100 ff.

- 37 I 1905 iverksatte sokneprest J. Walnum den første undersøkelsen over antall barnevernsinstitusjoner i Norge . I tillegg til barneasylene var det etablert 89 barnehjem, mødre hjem, barneherberger og skolehjem (med 2427 barn); 16 barnekrybber (med 255 barn); 76 arbeidsstuer, håndgjerningsskoler o.l. (med 4737 barn); 3 kysthospitaler (med 152 barn) og 11 feriekolonier (med 2700 barn). Kfr. Wiesener, G. (1924): *Norges barneforsorg*, Kristiania, s. 125.
- 38 *Christiania Intelligenssedler*, no 119, 1837.
- 39 Key, E. (1911-12): *Barnets århundrade*. Bind I, Stockholm, s. 6.
- 40 Key (1911-12). Bind II, s. 8.
- 41 Key (1911-12). Bind II, s. 6.
- 42 Key (1911-12). Bind II, s. 5.
- 43 B. Getz sitert i Dahl, T. S. (1978): *Barnevern og samfunnsvern*, Oslo, s. 89.
- 44 *Morgenbladet*, 27. aug. 1881.
- 45 Om debatten kfr. Lycke, K. M. R.(1973): *Legemlig straff i allmennskoleverket i Norge fra 1880 til 1936. Debatt, bruk og bestemmelser*. Hovedfagsoppgave ved Universitetet i Oslo, PFI, s. 18 ff.
- 46 St. forhandlinger 1881, 6, Inst. O, nr. 13, s. 42.
- 47 Key (1911-12). Bind II, s. 23 og s. 27.
- 48 Sitert i Hodne, Ø. (1987): *Skolen i gamle dager*, Oslo, s. 139.
- 49 Kfr. Hodne (1987), s. 135 ff.
- 50 Sitert i Hodne (1987), s. 140.
- 51 Waal, N. (uten årstall): *Karakterdannelse før skolealderen*. Internasjonal kvinneliga for fred og frihet, s. 7.
- 52 Nordisk Råd: *Rekommandasjon*, nr. 10/82.
- 53 Uttalelse av 23. juli 1982 fra Lovavdelingen i Justisdep. om «bruk av riset», sitert i *Ot. prp.* nr. 8 (1986-87), s. 6.
- 54 Gjengitt i *Ot. prp.* nr. 8 (1986-87), s. 6.
- 55 *Rettstidende*, 1990, s. 1155 (388-90).
- 56 *Rettstidende*, 1993, s. 851 (310-93)
- 57 Sitert i Rudberg (1983), s. 121.
- 58 Kfr. Thuen, H. (1982): «Ad denne rent menkaniske vej...» Da tanken om hospitalisering av de sinnssvake kom til Norge», i *Historisk tidsskrift*, 4/82.
- 59 Sitert i Rudberg (1983), s. 121.
- 60 Schjelderup, H. (1937): *Nevroser og Opdragelse*, Oslo, s. 11 f.
- 61 Sitert i Rudberg (1983), s. 224.
- 62 Brown, P. (1886): *Den unge piges virkefelt i og udenfor hjemmet*, Kristiania, s. 1 f.
- 63 Brown (1886), s. 9.
- 64 Sitert i Rudberg (1983), s. 180.
- 65 Se f.eks.: Bronstein, P. (1984): «Differences in Mothers' and Fathers' Behaviors Toward Children. A Cross-Cultural Comparison», i *Developmental Psychology*, 6/84; Fagot, B. I. og Hagan, R. (1991): «Observations of Parents Reactions to Sex-Stereotyped Behaviors. Age and Sex Effects», i *Child Development*, 62/91; Frankel, M. T. og Rollins, H. A. (1983): «Does Mother Know Best? Mothers and Fathers Interacting With Preschool Sons and Daughters», i *Developmental Psychology*, 5/83; Haavind, H. (1984): «Fordeling av omsorgsfunksjoner i småbarnsfamilien», i Rudie, I. (red.): *Myk start – hard landing*, Oslo 1984.
- 66 Andresen, R. (1996): *Kultur og kjønn. En studie av voksnes deltagelse i barns kjønns sosialisering på grunnlag av et observasjonsmateriale fra norske barnehager*, Universitetet i Tromsø.
- 67 Imsen, G. (1996): *Mot økt likestilling?* Pedagogisk rapport 11/96, Universitetet i Trondheim.
- 68 Steen, S. (1974): *Guttene i gaten*, Oslo, s. 14 og s. 23.
- 69 SSB, *Historisk statistikk 1994*, tabell 3.5 og 22.10.
- 70 Kfr. Furre, B. (1991): *Vårt hundreår. Norsk historie 1905-1990*, Oslo, s. 281.
- 71 Kfr. Ustvedt, Y. (1978): «Den varme freden – den kalde krigen». *Det skjedde i Norge*. Bind I, s. 259.
- 72 SSB, *Historisk statistikk 1994*, tabell 3.13.
- 73 Kfr. Furre (1991), s. 246.
- 74 Bowlby, J. (1953): *Børn uden hjem – et samfundsproblem*, Kbh., s. 68.
- 75 Bowlby: *Maternal Care and Mental Health*, WHO: Monograph Series No. 2, 1951. (Oversatt til dansk: se henvisning 73, og til svensk: *Modern og barnets själsliga hälsa*, Stockholm 1954).
- 76 Bowlby (1953), s. 12.
- 77 Bowlby (1953), s. 74.
- 78 Bowlby (1953), s. 74 f.
- 79 Se f.eks. tidligere undersøkelser fra Norsk institutt for by- og regionsforskning, NIBRs serie: *Barn og bomiljø* (1981), samt senere forskning som f.eks. Kjøndal, J. (1984): «Alternativ til lekeplassideologien», i *Barn*, 3/84; Einersen, S. (1982):

- Løvetann gjennom asfalt. Om barnekultur og urbanisert oppvekst*, INAS notat 17/82; Eike, C. (1991): *Barndom og oppvekst i Oppland. Endringsprosesser 1920-1990*, Oppland distriktshøgskole, skriftserien 72/91; Berentzen, S. (1990): *Barns kultur: egenprodusert eller voksenprodusert*, Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Bergen, stensil.
- 80 Frønes, I. (1989): *Den norske barndommen*, Oslo, s. 43.
 - 81 Sitert i Sørensen, B. A. (1985): «Moderskap og morsarbeid», i K. Vogt m/fl. (red.): *Kvinnenes kulturhistorie*. Bind II, Oslo, s. 205.
 - 82 Kfr. Myhre, J. E. (1994): *Barndom i storbyen. Oppvekst i Oslo gjennom velferdsstatens epoke*, Oslo, s. 76.
 - 83 Sitert i Eike (1991), s. 174.
 - 84 Sitert i Eike (1991), s. 173.
 - 85 Kfr. Andenæs A. og H. Haavind (1987): *Små barns livsvilkår i Norge*, Oslo.
 - 86 SSB: *Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90*, (1992), tabell 33 og 35. Mens fedre i gjennomsnitt bruker ca. 1,5 t. alene sammen med barn under 7 år, bruker mødrene over 4 t.
 - 87 Kfr. Nielsen, H. B. og M. Rudberg (1989): *Historien om jenter og gutter. Kjønnssosialisering i et utviklingspsykologisk perspektiv*, Oslo, s. 275; Berggreen, B. (1987): «Ikke så barn ser det», i Berentzen, S. og B. Berggreen (red.): *Barns sosiale verden*, Oslo, s. 186.
 - 88 SSB's barnehagestatistikk er utarbeidet siden 1963, da hadde snaut 2% av barna (8500) et tilbud. (*Historisk statistikk 1994*, tabell 7.10.).
 - 89 Kfr. SSB: *Historisk statistikk 1994*, tabell 4.13.
 - 90 SSB: *Historisk statistikk 1994*, tabell 3.13.
 - 91 SSB: *Historisk statistikk 1994*, tabell 9.10.
 - 92 Skard, Seip, Brinchmann og Slaatto (red.) (1960): *Lykkelige barn*. Bind I-III, Oslo.
 - 93 Skard m/fl. (1960), s. 1036.
 - 94 Sitert i Rudberg (1983), s. 230.
 - 95 Leach, P. (1978): *Alt om barnet*, Oslo, s. 284.
 - 96 Rutter, M. (1974): *The qualities of mothering. Material deprivation reassessed*, N.Y.
 - 97 Bowlby, J. (1973): *Attachment and Loss*. Bind II, (kap. 15). Se også: Bowlby, J. (1996): *At knytte og bryde nære bånd*, Frederiksberg, s. 134 ff.
 - 98 Leach (1978), s. 122.
 - 99 Kfr. Frønes (1989), s. 59.
 - 100 Skard, Å. G. (1976): *Skal vi sette grenser for barna?*, Oslo, s. 3.
 - 101 Skard (1976), s. 62.
 - 102 Jørgensen, M. og P. Schreiner (1986): *Barns kamp med voksne. Fighter-relasjon som oppdragerproblem*, Oslo.
 - 103 Se f.eks. Bell, D. (1974): *Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecast*, London; Ziehe, T. og H. Stubenrauch (1983): *Ny ungdom og usedvanlige læreprosesser*, Kbh; Giddens, A. (1991): *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Oxford.
 - 104 Kfr. Almås, R. og M. Gullestad (1990): *Livshistorier*, Oslo; Gullestad, M. (1996a): *Hverdagsfilosofi. Verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge*, Oslo; Gullestad, M. (1996b): «Verdiendringer i Norge», i *Nytt norsk tidskrift*, 3-4/96.
 - 105 Gullestad (1996b), s. 297 ff.
 - 106 Gullestad (1996b), s. 304.
 - 107 Se f.eks. annonse i *Norsk skoleblad*, nr. 30/96.
 - 108 Raundalen, M. (1996): *Det viktigste i barneoppdragelsen*, Oslo, s. 7.
 - 109 For barnevernet: 4994 barn i 1954 (SSB, *Historisk statistikk 1994*, tabell 7.9.), 26200 barn i 1995 (SSB, Barnevernsstatistikken, *Ukens statistikk* nr. 42. 1996). For antall straffedømte: Kfr. Furre (1991), s. 480.
 - 110 SSB, *Ukens statistikk*, nr. 42. 1996.
 - 111 SSB, *Historisk statistikk 1994*, tabell 7.10. Tall for 1996 oppgitt av Barne- og familiedep.
 - 112 *St. prp.* nr. 1 (1996-97), Barne- og familiedep., s. 113 ff.
 - 113 SSB, *Historisk statistikk 1994*, s. 57.
 - 114 An-Magritt Jensen, forsker ved NIBR, til *Dagbladet*, 15. og 17. jan. 1997. Av 123000 aleneforsørgere utgjør fedrene bare 11%.
 - 115 Kfr. *Norsk skoleblad*, nr. 2/97.
 - 116 Per Egil Mjaavatn til *Norsk skoleblad*, nr. 2/97.
 - 117 Sosial- og helsedep.: *Pressemelding*, nr. 68, 18. nov. 1996.
 - 118 Se f.eks. Giddens (1991).
 - 119 Cunningham (1996), s. 205.
 - 120 Cunningham (1996), s. 193.
 - 121 deMause (1974), s. 1.
 - 122 Skard (1976), s. 37.

Materiell i forbindelse med programmet for foreldreveiledning

1. "Det viktigste i barneopdragelsen"

Bok om temaene: Utvikling av empati og styring av aggresjon. For fagpersonell på helsestasjon, i barnehage, barneverntjeneste og skole, m.m. Magne Raundalen Pedagogisk Forum. Oslo 1996.

2. Samspill foreldre og barn

Program for å styrke kontakt og samspill mellom foreldre og barn i aldersgruppen 0-2 år:

1. Ringperm *Samspill foreldre og barn* med tekstark til foreldre . Frode Heian
2. Bok *Tidlig samspill. Veileder for helsestasjonspersonell*. Frode Heian
3. Video *Tidlig samspill - en eksempelsamling*. For foreldregrupper. ISP-TV avd. Universitetet i Oslo. Regi: Bjørn Skaar

3. ICDP - International Child Development Programmes

Program for å fremme barns psykososiale utvikling:

1. Tre bøker for foreldre *Du og jeg, Sammen ut i verden og Samspill, selvstendighet og samarbeid*. Henning Rye Vett & Viten AS, Asker 1996.
2. Video *Når du og jeg er sammen*. For foreldre om samvær med barn 0-6 år. ISP-TV-avd. Universitetet i Oslo. Regi: Bjørn Skaar
3. Bok *Ledet Samspill*. For fagpersonell på helsestasjon, i barnehage og barneverntjeneste, m.m. Karsten Hundeide Vett & Viten AS, Asker 1996
4. Video *Ledet samspill - program for helsestasjon*. Video *Ledet samspill - program for barnehage* ISP-TV avd., Universitetet i Oslo. Regi: Bjørn Skaar
5. Informasjonshefte *Åtte temaer for godt samspill*. For foreldre som deltar i grupper. Karsten Hundeide

4. Temahefter

Pedagogisk Forum Oslo 1997

1. *Adopsjonsfamilien. En veileder for adoptivforeldre* Amalia Carli og Monica Dalen
2. *Den nye familien*. Magne Raundalen
3. *Mobbing blant barn og unge. En foreldreveiledning*. Dan Olweus og Cecilia Solberg
4. *Foreldre - til barns beste. Om barneoppdragelse før og nå*. Harald Thuen og Hilchen Sommerschild
5. *Små barns sorg. En veiledning for foreldre*. Atle Dyregrov
6. *Syke barn i familien. Informasjon og veiledning til foreldre*. Elin Hordvik og Marianne Straume

.....

Det må ikke kopieres fra dette heftet i strid med åndsverksloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering som er gjort med Kopinor, interesseorgan, eller rettighetshavere av åndsverk.